

Bozóki András

A Párttól a Családig: hatalmi rendszerek és befolyási modellek

Szabó Miklós emlékére

A látszat ellenére semmi sem marad a régiben. Vilfredo Pareto szerint a történelem az arisztokrácia temetője; az elitek körforgása megállíthatatlan. Csak az biztos, hogy a hatalom jelensége fennmarad, de aktuális hordozói folyamatosan változnak.¹ Pedig hányszor próbálták örökkévalóvá tenni hatalmukat és gazdagságukat az éppen aktuális elitcsoportok tagjai, hogy azután történelmileg rövid idő alatt kihulljanak a rostán. Igaz, ez a borús perspektíva sohasem zavarja azokat, akik épp hatalmuk csúcán vannak, és abban bíznak, hogy kivételezett helyzetük akár egy emberöltőig fennmaradhat. Ezért is vannak mindig új és új jelentkezők, akik legszívesebben lefagyasztanák az adott állapotokat. A szervezetek oligarchizálódásának vastörvénye² mellett a politikai szociológia másik, sokszor igazolt tézise az **elitek cirkulációja**.³ Ennek fényében érdemes tanulmányozni a leggazdagabbnak és legbefolyásosabbnak ítélt magyar szereplők összetételét is.

Hatalom alatt elsősorban azt értjük, ha valaki mások akaratával szemben is érvényesíteni tudja akaratát.⁴ Sokszor azonban a hatalom ennél árnyaltabb módokon jelentkezik: nem a döntéshozatal végén érezteti hatását, hanem már az elején. Ebben az esetben, akinek hatalma van, megszabhatja, hogy milyen ügyek kerüljenek a döntéshozó fórumok elé (*agenda setting*), sőt – és ez a harmadik eset – akár azt is eldöntheti, hogy miket lehet egyáltalán „ügyeknek” tekinteni (*preference shaping*).⁵ Ez utóbbi esetben a hatalom képviselői egyes társadalmi problémákat ignorálnak, azaz csírájában elfojtják napirendre kerülésük lehetőségét. A döntéshozók abból indulnak ki, hogy amit ők nem tekintenek ügynek, az „nem létezik”. Minél kevésbé demokratikus egy rendszer, annál gyakrabban fordul ez elő.

Míg a hatalom első két dimenziója jórészt transzparens – és így viszonylag könnyen követhető, mérhető –, addig a harmadik jelentős részben láthatatlan.⁶ A hatalom manapság sok esetben azt jelenti, hogy gyakorlói képesek eltorzítani a világról alkotott percepciókat. Ez az „amiről nem beszélünk, az nincs” hatalma. Más szóval, a dolog akkor válik láthatóvá, ha a hatalom birtokosai beszélnek róla. Nem egyszerűen arról van szó, hogy „nem hiszünk a szemünknek”, hanem arról, hogy sok esetben nem is vehetjük észre azt, amit látnunk kellene.⁷

Évek óta megjelenik Magyarországon *A 100 leggazdagabb* című kiadvány,⁸ amelynek elemzésére írásom későbbi részében visszatérek. Minden ilyen publikációban, standard

módszertan szerint megbecsülik a gazdasági élet csúcsszereplőinek vagyonát, és megállapítják hozzávetőleges helyüket a leggazdagabbak listáján. Ez a lista kvantitatív adatokat közöl – kinek mekkora a becsült vagyona –, de nem foglalkozik az illetők befolyásával a társadalmi élet különböző területein. Pedig nem biztos, hogy a gazdagság egyben befolyást jelent a politikai szférában vagy akár a szellemi életben.

A leggazdagabbak rangsorának elkészítése kizárólag a gazdasági értelemben felfogott tulajdonos osztályra koncentrál, értelemszerűen figyelmen kívül hagyva a „rendi” jellegzetességeket. Míg az osztályok a javak termeléséhez és megszerzéséhez való viszonyuk szerint tagozódnak, addig a **rendek a javak fogyasztásának elvei szerint**.⁹ Az osztályok a gazdasági rendben gyökereznek, míg a rendek az életmódok és életformák világában, a „becsület” elosztásának birodalmában. Az újjazdagot nem fogják feltétlenül beengedni az előkelő szalonokba. A rendhez tartozás feltétele ugyanis nem a vagyon, hanem a befogadás.

A modernizáció valaha azt ígérte, hogy a jóléti kapitalista társadalmakban eltűnnek a rendi különbségek, és a társadalmi pozíciókat a teljesítményhez kötődő osztályhelyzet fogja meghatározni. Szószólói azt feltételezték: ahogy a középkorias–feudális rendi társadalom visszaszorul, úgy tör majd diadalmasan előre az új osztálytársadalom. Mégsem egyszerűen ez következett be. Kiderült, hogy rendek és osztályok nem zárják ki egymást, párhuzamosan is létezhetnek. Ahol a gazdasági rend a domináns, ott az osztálykülönbségekre helyeződik a hangsúly, ám ahol a politikai újraelosztás a társadalom fő szervező elve, ott a rendi jellegzetességek válnak meghatározóvá.

A Keynes nevéhez kötődő jóléti társadalmi korszakban – amely az 1940-es évek végétől az 1970-es évek végéig tartott – a fejlett országokban számottevően csökkentek a jövedelmi egyenlőtlenségek, és egyre jobban kirajzolódtak az életformák különbségei. Az 1968-as fordulatban megjelenő erőteljes társadalmi mozgalmak azért jelentettek nyugaton „kulturális forradalmat”, mert nagyot léptek előre az életvezetési szokások, életformák, valamint a kulturális sokszínűség elismerése, és ezáltal a társadalmi emancipáció kiterjesztése felé.

Az ezt követő neoliberális paradigmában azok az elképzelések tettek szert leginkább támogatókra, amelyek az önszabályozó piac korlátozatlanságát, az állami beavatkozástól való tartózkodást tekintették a társadalmi önszerveződés és a gazdasági fejlődés adekvát formájának. A kor hősei már nem az állami újraelosztás megtervezéséhez kapcsolódó technokraták és a bürokraták, valamint a bérből és fizetésből élők voltak, helyettük egyre inkább a vállalkozók, a brókerek, a pénzemberek és a multinacionális befektetőcsoportok képviselői lettek azok. Ideológiailag a korábban domináns szociáldemokrata–kereszténydemokrata váltógazdálkodást felváltotta a neokonzervatív (neoliberális) és a szociálliberális (harmadikutas) politika küzdelme. A 2008-as gazdasági világválság véget vetett e két irányzat váltógazdaságának, és megkérdőjelezte a neoliberális paradigmát. Mindez azonban egyáltalán nem járt a neoliberális gazdaságpolitika eltűnésével,¹⁰ inkább a radikális jobboldali és baloldali irányzatok térnyerését segítette elő.

Hatalom és befolyás különböző struktúrákban ölthet formát, ezért az elemzés során első megközelítésben érdemes megkülönböztetni legalább három rendszert: 1. a totalitárius és poszt-totalitárius kommunista 2. a demokratikus, és 3. a fogadott politikai család (maffiaállam) tekintélyelvű jellegű rendszerét. Ezekhez társítom az adott rendszerekre jellemző befolyási modelleket.

Kommunista rendszer – formalizált, hierarchikus befolyási modell

A totalitárius és poszttotalitárius diktatúra modelljét régiókban elsősorban a pártállami, kommunista rendszerek jelentették. Az ilyen típusú kelet-európai rendszerekben csaknem mindenki „egyenlően volt egyenlőtlen” helyzetben a pártállam vezető kádereihez képest. A forradalmi átalakulást követően csakhamar megjelent egy új, munkásosztályi gyökerű bürokrata réteg, a diktatórikus rendszerhez feltétlen hűséget mutató apparátcsik csoport. Az új, pártállami apparátus társadalmi pozícióját (beosztását, lakását, autóját, üdülését stb.) kizárólag a Pártnak köszönhette, így a Párt kiszolgáltatottja volt. Először bürokratikus réteggként¹¹ telepedett a társadalomra, de csakhamar kezdtek kialakulni sajátos rítusai és szokásai, amelyek rendi jellegzetességekként voltak azonosíthatók. Később az egykori munkások elitbe jutó csoportjai már nem csak érdekeikben és identitásukban¹² vagy rendi értelemben különböztek el egykori társaiktól, hanem egyre inkább egy felemelkedő „új osztály” vonásait hordozták magukon.¹³

Bakunyin jóslata¹⁴ beteljesedett: míg a kapitalista rendszerekben az egyén legalább kétféle (piaci vagy állami) karrierlehetőség, illetve a „rabiga” között választhatott, addig az államszocialista rendszerekben már csak egyetlen, központosított hierarchia, a pártállam maradt fenn, ami növelte az elnyomást, és végletesen kiszolgáltatottá tette a társadalom tagjait. Bakunyin szerint: „ha van állam, akkor szükségszerűen van uralom, következésképpen rabság is: állam nyílt vagy leplezett rabság nélkül nincs, elképzelhetetlen. (...) Ha az egész nép irányítási fog, irányítani pedig nem lesz kit, akkor nem lesz kormány és nem lesz állam. Ha viszont lesz állam, akkor lesznek kormányzottak, lesznek rabok.”¹⁵

Az (elvileg) önszabályozó piacot magába olvasztotta az onnipotens állam. Piaci rendszerekben könnyen kiléphet valaki az állami hierarchiából, és független vállalkozóként új pályafutást indíthat el. Fennmarad számára a két élethelyzet közötti választás lehetősége. Ez azonban nem adatik meg ott, ahol a „piac” is az állami önkény része. Alapesetben a kommunista rendszerek nem kínálnak alternatív karrierlehetőséget: csak egy út van, az állampárt által politikailag ellenőrzött hierarchiában való felkapaszkodás útja. Ezen a sémán csak a későbbi gazdasági reformok tudtak változtatni.¹⁶

A kommunista modell totalitárius formájában nem tűr befolyásolási lehetőséget a hatalmi hierarchián kívülről. A rendszert nem lehet kritizálni, legfeljebb annak rész-

leges működési zavarait, például a „helyes döntések végrehajtásába becsúszó hibákat”, a „visszahúzó erők aknamunkáját” vagy a „kontraszelekciót” lehet szóvá tenni, azt feltételezve, hogy a rendszer azonnal működni fog, ha majd a megfelelő ember kerül a megfelelő helyre. Lehet továbbá bírálni a rendszer állítólagos fejlődésétől elmaradó „szubjektív tényezőket” mint a múlt erői által formált, „kullogó tudatot”. (A hivatalos propaganda sokáig „nem értette”, miért ragaszkodik saját földjéhez a paraszt ahelyett, hogy beadná a közösbbe, hiszen a központi elképzelés szerint a termelőségvetkezeti gazdálkodás lett volna a fejlődés záloga.) De a modellben ezeket a részleges anomáliákat is csak „konstruktívan”, „jobbító szándékkal”, a rendszer jobb működtetése reményében lehet bírálat tárgyává tenni.

Ebben a modellben párt és állam összefonódik, és a csúcson helyet foglaló kevesek körét formális nomenklatura-listák rögzítik.¹⁷ Aki a rendszerben karriert akar építeni, annak be kell lépnie a Pártba. A legtöbb kommunista rendszerben a Párt a társadalom vezető ereje, intézményesült testület, amely az állami élet teljességét és a társadalmi élet meghatározó részét irányítja, áthatja, befolyásolja. Intézményesített hatalma ellenére a Párt mozgásterét az alkotmány nem korlátozza, mert az alkotmányban lefektetett, sokszor demokratikusnak tűnő elvek – afféle politikai fűgefalevélként – csak a Párt korlátozatlan hatalmának elfedésére szolgálnak.

Mivel a Párt elitjébe tartozás a tartós befolyás garanciája volt, mindez veszélyeket is hordozhatott az első számú pártvezető számára. Ezért totalitárius rendszerekben az onnipotens vezető időnként széles körű tisztogatást rendezett a rendszer felső köreiben, hogy megakadályozza az ellene fellépni képes bürokrata-apparatcsik réteg összefogását. A periodikus tisztogatást többnyire a Pártba „beférkőzött reakció” képviselőivel való leszámolásként értelmezte a hivatalos propaganda, holott mindez valójában az elitcserét, a kialakult hatalmi hálózatok széttröszölését, a pártvezér hatalmának megerősítését szolgálta. A forradalmi rézsim látszatát csak az által lehetett fenntartani, ha a hatalmi viszonyok megcsontosodásával mint fő tendenciával szemben a rendszer vezetője időről időre „forradalminak” álcázott terrorisztikus módszerekkel lép fel. E fellépés ölthetett titkos formát, például amikor megbízhatatlanná vált káderek százait éjnek éjadán titkosrendőrök vitték el, és a kiszemeltekről legközelebb már csak a rituális ceremóniaként megrendezett tárgyalásokon lehetett hallani, amint bűnösségüket beismerik.¹⁸ De a tisztogatás ölthetett felülről kezdeményezett, ám látszólag „alulról induló”, „népi felháborodásként” prezentált, színleg „társadalmiasított” formát. Ilyen volt a kínai „kulturális forradalom”, a könnyen manipulálható, tanulatlan munkás- és paraszttömegek fellázítása a közép- és felső szintű pártvezetők, valamint az értelmiségiek ellen.¹⁹

A periodikus tisztogatás, valamint a vezető káderek pozícióinak folytonos cseréltetése a rendszert kívánta mozgásban tartani, miközben annak mozdulatlanágáról terelte el a figyelmet. Az alattvalók megkapták a (központilag vezérelt) cselekvés lehetőségét, ami azt az illúziót keltette, hogy a rendszer képes az önkorrekcióra, tehát rugalmas. Mivel a totalitárius rendszerben nem lehettek a Párton belül nyíltan jelentkező politikai áramlatok, a személycserékből nem lehetett feltétlenül a kormányzás irányának meg-

változására következtetni. Külföldi kutatók százai próbálták megfejteni a szovjet rezsim belső működésének és túlélésének titkát, valamint a személycserék alapján következtetni a lehetséges politikai változás esélyeire.

Ezt a foglalatosságot hívták kremlinológiának, amely nevét a szovjet politika hatalmi központjának tekintett moszkvai Kreml után kapta. A kremlinológia lényegét tekintve nem volt más, mint egy formális testületen belül hasonló pozícióban lévők közötti politikai különbségek mikroszociológiai vizsgálata. A kremlinológusok apró információ-morzskákból próbáltak hipotéziseket felépíteni a pártelit belső hatalmi viszonyaira vonatkozóan. Figyelembe kellett venniük, hogy az elitbe tartozásnak egyaránt vannak *pozicionális* (ki milyen pozíciót foglal el a hierarchiában) és *reputációs* (kinek milyen informális befolyása van pozíciójától függetlenül) metszetei. Egy jó kremlinológus egyaránt élt a pozicionális és reputációs elemzés²⁰ módszereivel, amikor párhuzamosan vizsgálta a formális hatalom és az informális befolyás rejtett dimenzióit. A rendszer titkolódzó természetűe miatt különösen érdekes volt a kevés látható esemény egyike, a május elseji ünnepi felvonulás. A tömeget a tribünön köszöntő pártvezetők protokolláris rendje sok találgatásra adott okot: a kremlinológusok ilyenkor az aktuális pártvezetőhöz való fizikai közelség alapján próbálták az egyes vizsgált politikusok befolyását mérni.

De a rendszer lényegéből adódóan a kremlinológiai megközelítés csak addig releváns, amíg a vizsgált személyek tagjai a Pártnak – ha onnan kiesnek, politikai értelemben a semmibe hullnak, és eltűnnek a kutatók látóköréből. A kremlinológia létezése már önmagában azt feltételezte, hogy csak a Párton belül van élet, csak a Párt keretei között törekedhet valaki számottevő befolyásra, és a rendszer csakis belülről változhat meg. Nem csoda, hogy a kremlinológia nem volt képes előre jelezni a szovjetrendszer várható bukását, mert elemzése tárgyát mikroszkopikus közelségből vizsgálta, így nem látta a fától az erdőt. Egyes belső eseményekből nem volt képes a rendszer egészére érvényes következtetéseket levonni.

A kommunista rendszerekben – az ideáltipikusnak tekintett totalitárius modell²¹ mellett – idővel megjelentek „puhább” vagy egyszerűen csak másként kemény diktatórikus változatok. Puha diktatúra volt például a Kádár-rendszer, amelyet a rezsim névadója a totalitárius alapokra építkezve poszttotalitárius módon működtetett. Tekintve, hogy a Párt fenntartotta magának a politikai hatalom monopóliumát, ám szabadabb teret engedett a magánéletnek, valamint a különböző gazdasági és kulturális tevékenységeknek, e területeken látni pluralizálódás indult meg. A kisvállalkozók, a második gazdaság és a szellemi és művészeti tevékenységet végző értelmiség köreiben jelentős társadalmi reputációval rendelkező szereplők emelkedtek ki, akik a rendszer jellegzetes új rétegeit – ha nem is feltétlenül új osztályait – alkották.²² Közülük egyeseknek akár eseti politikai befolyása is lehetett, de a lassan kibontakozó társadalmi pluralizmus nem fejlődhetett politikai pluralizmussá. Az ideológiailag homogén rendszer lassan, de biztosan repedezett, s egyre nőtt a „díszpártonkívüliek” száma. A Párt korábbi (kilépett vagy kizárt) reformerei már nem feltétlenül tűntek el, csatlakozhattak a megjelenő ellenzékhez, az ellenelíthez.²³ De a tartós politikai befolyás garanciája egészen az 1980-as

évek végéig a párttagság, az intézményes beágyazottság, illetve a nómenklátúra-listára való felkerülés volt.

Mivel a kelet-közép-európai szatellitországok a moszkvai központhoz képest a periférián helyezkedtek el, a káderelit változásainak nemcsak belpolitikai, hanem a szovjetek által elvárt vagy kikényszerített, külpolitikai okai is voltak. Ha a reformkurzus a központban megbukott, (átmenetileg) buknia kellett a periférián is.²⁴ Ilyenkor igazi kihívást jelentett a szatellitország vezetője számára a saját, megbízható helyi káderek alacsonyabb pozíciókban történő „elrejtése” Moszkva szeme elől oly módon, hogy az illetők informális befolyása továbbra is fennmaradjon.²⁵

A kommunista modellben a Párt mint intézmény jelenti az érvényesülés útját, hiszen a Párt értelemszerűen átszövi és behálózza az államot. Szélsőséges esetekben azonban a Párt dominanciája is meggyengülhet, és az intézményes, szervezeti kapcsolódások helyét a nepotizmus logikája helyettesítheti. Neopatrimonialis²⁶ vagy szultanisztikus²⁷ formát öltő nemzeti kommunista rendszerekben a Párt szerepét nagyrészt az Udvar veszi át, ahol a kommunista pártvezér szultán módjára uralkodik, aki döntéseiben saját családtagjait favorizálja. Ilyen esetekben a pártelit helyébe a vérségi alapon meghatározott uralkodó klán lép: jó példa erre Nicolae Ceaușescu rendszere az 1970–1980-as évek Romániájában.²⁸ Ebben a rezsimben a megyei párttitkárok tényleges befolyásában formális pozíciójuk azonossága ellenére is nagy különbségek lehettek aszerint, hogy az uralkodó klán tagjai voltak-e vagy sem. A Párt csupán transzmissziós szíjat jelentett az Udvar számára a központi döntések végrehajtásában, illetve karrierlehetőséget a párttagok számára az Udvar közelébe kerülni.

A klán nemcsak a Pártot használja az állami és társadalmi élet ellenőrzésére, hanem fokozott mértékben támaszkodik az általa felépített és megbízhatóbbnak tartott titkosrendőrségre. A tekintélyelvű rendszerek erős katonaságot tartanak fenn, hogy megvédjék az államot a kívülről fenyegető veszélyekkel szemben, míg a kommunista rendszerek a titkosrendőrségben bíznak a belülről jövő veszélyek megelőzésére. A titkosrendőrség lehet gépezetszerűen intézményesített (mint a keletnémet Stasi), vagy pedig „mítikus”, amelynek ereje éppen kiszámíthatatlanságában rejlik (mint a román Securitate). Az előbbi a totalitárius, utóbbi pedig a szultanisztikus rendszerekre jellemző.

Hanyatló kommunista rendszerekben egyre inkább megfigyelhetők voltak a rezsim egyes kulcsintézményei közötti konfliktusok, sőt a harc is befolyásuk növeléséért. Ilyen volt a Szovjetunióban a hadsereg és a titkosrendőrség közötti rivalizálás: hol a tábornoki kar tagjai, hol pedig a KGB vezetői tudták jobban befolyásolni a pártfőtitkár kiválasztását. Jellemző módon a Szovjetunióban akkor indult reformkurzus, amikor a KGB „delegált” vezetőket a legmagasabb posztra (Andropov, Gorbacsov), és akkor következett be konzervatív fordulat, ha a tábornoki kar protezsztálta jutott szerephez. Mindez elsősorban azért történt így, mert a titkosrendőrségnek értelemszerűen több információja volt a társadalom valós állapotáról, mint a rendszer mindennapjaihoz képest külön világban élő, elszigetelt katonai elitnek.

Demokratikus rendszer – plurális, autonómiákra épülő befolyási modell

A demokratikus modellben a hatalom és a befolyás viszonya és szerkezete gyökeresen eltér a diktatórikus változattól. A hatalommegosztás elve és a párhuzamosan létező hierarchiák többé-kevésbé egyensúlyban tartják a rendszert, amelyben az alá-fölrerendeltség logikája mellett hangsúlyosan megjelenik a horizontális koordináció is. A hatalom egyes intézményei kölcsönösen ellenőrzik egymást. A politikai hatalmi logika nem szövi át a társadalom egészét. Piacgazdaság lehetséges demokrácia nélkül, de a demokrácia még nem maradt fenn piacgazdaság nélkül, mely utóbbi a társadalmi autonómiák létének és tartós fennmaradásának gazdasági biztosítója. Demokrációkban az egyén társadalmi felemelkedése jóval nagyobb részben tulajdonítható az illető tehetségének és teljesítményének, mint a centralizált, „bürokratikus koordináció”²⁹ rendszereiben.

Demokrációkban nemcsak a politikai szféra plurális, hanem a társadalom is. Többközpontú rendszerekben értelemszerűen egyszerre többféle befolyás létezhet – gazdasági, politikai, szellemi –, de egyik sem tesz szert kizárólagosságra, hálózatszerű működésük révén egyik sem határozza meg a másikat. A befolyás mértéke a piacon mérhető és igazolható, kialakulása pedig – a diktatórikus rendszerekhez képest – konszenzusos jellegű. A szellemi és művészi életben a kulturális sokszínűség elve érvényesül. Az irányzatok képviselői éles vitában állhatnak egymással, de a pluralizmus létének szűkségességében egyetértenek.

A demokratikus modell a hatalom társadalmi ellenőrzésének elvére épül, amelyben a versengés elvileg nyilvános, a társadalmi beleszólás lehetősége pedig (a szabad véleménynyilvánítás és a periodikus, bizonytalan kimenetelű, szabad választások révén) biztosított.³⁰ Mindenki számára evidens, hogy egy-egy társadalmi, politikai megbízatás vagy közfunkció betöltése csak adott, belátható időre szól. A rendszer lényegéhez tartozik a politikai váltógazdaság, amelyben a következő kormány elődeivel ellentétes politikát is folytathat. Hogy az éles fordulatokat elkerüljék, a kormányok általában a közös pontokat keresik a választók között, és arra törekcszenek, hogy választói bázisukat az ellentábornak is tetsző politikai kezdeményezésekkel növeljék. Demokrációkban akkor is elképzelhetetlen az egypárti alkotmányozás, ha adott pillanatban az egyik pártnak alkotmányozó többsége van. Mindez azért lehetséges, mert a politikai szereplők a rendszer fennmaradását tekintve hosszú távon is érvényes, kooperatív játszmákban gondolkodnak, miközben a rövid távú kérdésekben élesen eltérhet a véleményük. Ennélfogva egyaránt biztosítják a politikai alternatívák felmutatását, a politikai versengést és a rendszer hosszú távú jövőjével kapcsolatos konszenzust.

Mindez nem jelenti azt, hogy demokráciákban közvetlenül a nép kormányozna, illetve hogy ismeretlen fogalom lenne a korrupció, az oligarchizálódás, az elitizmus és a hatalom központosítására való törekvés. Kétségtávol vannak velejéig korrupt demokráciák és a korrupciótól többnyire mentes autokratikus rendszerek,³¹ de nemzetközi összehasonlításban egyértelmű, hogy a demokrácia jelenti a biztosabb védelmet

a korrupció ellen. Demokrációkban is lehetnek kirívó társadalmi egyenlőtlenségek, felemelkedhetnek oligarchák, sőt kialakulhatnak oligarchikus hálózatok, de ezek a politikai főhatalomhoz képest többnyire „önálló bolygókként” eltérő röppályán keringenek. Ezek a rendszerek is kitermelhetnek hallatlanul befolyásos és a hatalomért komoly eséllyel harcba szálló szereplőket – lásd például az Egyesült Államokban a republikánus Bush család és a demokrata párti Clinton család küzdelmét vagy korábban a „Kennedy klán” befolyását –, ám ezek a folyamatok a politikai váltógazkodás demokratikus szabályozott keretei között maradnak. Még így is időről időre aggodalomra ad okot a milliárdosok aránytalan befolyása az amerikai politikai versenyre: emiatt sokan hajlamosak az amerikai rendszert „oligarchikus demokráciának” tekinteni. Ennél problematikusabb volt a hidegháborús időszak politikai elitjének „cirkulációja” néhány NATO-tagállamban: például Görögországban sokáig csak a Papandreu és a Karamanlisz család (és klientúrájuk) versengett egymással a hatalomért, míg Olaszországban évtizedekig nem alakulhatott kereszténydemokraták nélküli kormány. A korrupció, előregedő, a hidegháborús érdekek nyomán született és a maffia által gyakran befolyásolt, kereszténydemokraták vezette olasz kormányokat³² csak az 1989-es világpolitikai fordulat rendítette meg, majd a 90-es évek elején a Tiszta kezek néven ismertté vált korrupciós botrányokkal az egész olasz pártrendszer összeomlott, és a politikai térkép radikálisan átalakult. Hasonló folyamatok játszódtak le Görögországban és részben Spanyolországban is.

A pluralista rendszerek Schumpeter által leírt „demokratikus elitizmusának” – amely a versengő elitcsoportok közötti periodikus választást tekintette a demokrácia lényegének³³ – legnagyobb hatású kritikusa C. W. Mills volt, aki a demokratikus intézmények vizsgálatából kiindulva éppen az elitcsoportok intézményes összefonódását érzékelte. Úgy érvelt, hogy bár alsóbb szinteken érvényesül a hatalommegosztás elve, ez Amerikában az elitek szintjén nem valósul meg maradéktalanul. Hiába intézményesült a demokratikus politikai rendszer, ha mindazok, akik stratégiai irányító pozíciókat foglalnak el a társadalomban, erős kohéziójú, zárt csoportot alkotnak. Az intézményesített elitcsoportok informális összefonódása gyengíti a hatalommegosztást. Mills a katonai elit (*warlords*), a nagy gazdasági korporációk vezetői (*big business*) és a legfelső politikai körök (*political cliques*) közötti összefonódást a „hatalmi elit” (*power elite*) kifejezéssel írta le.³⁴ Szerinte ez a három erőcsoport egyetlen szorosan együttműködő hatalmi háromszöget, precedens nélküli erőkoncentrációt hozott létre a „vezérlőpultok” mögött.

Mills azonban nem vesztette el a reményét a demokratikus modellben, de – különösen Schumpeter minimalista felfogásához képest – radikálisabban kívánta működtetni. Úgy vélte, hogy a demokratikus rendszer által biztosított egyenlő jogok csak a nagyobb társadalmi beleszólás, erősebb társadalmi kontroll, tehát a részvételi demokrácia növelése révén érhetők el. Nem vonta kétségbe a demokrácia formalizált, intézményesített rendszerének értékeit. Felismerte, hogy az intézmények gátat szabnak a hatalmi önkénynek, és fenntartják a fékek és ellensúlyok rendszerét. Mindazonáltal aláhúzta az állampolgárok aktív és közvetlen részvételének fontosságát a politikai folyamatok ellenőrzésében,

mert tudta, hogy a demokráciának nemcsak az intézményekben kell élnie, hanem az állampolgárok „lelkében”, mindennapi demokratikus elkötelezettségében is.

A demokrácia jövője végső soron azon múlik, hogy az emberek magukénak érzik-e a rendszert, képesek-e felismerni az antidemokratikus tendenciákat, és képesek-e fellépni ellenük. Mills azt hangoztatta, hogy a demokrácia akkor erősödhet meg, ha a pártvezetőket a tagság közvetlenül ellenőrzi, és ha a választott politikusokkal szemben befolyásos oligarchák, bürokraták és technokraták hatalmát csökkenteni lehet.

Maffiaállam, hibrid rezsim – egycentrumú, informális befolyási modell

A maffiaállam a tekintélyelvű politikai rendszerek³⁵ egyik alelete, amely a klasszikus tekintélyelvű diktatúrákhoz képest megengedőbb, közvettebb, informálisabb és „pluralistább” eszközöket használ hatalma fenntartása érdekében. Magyar Bálint meghatározása szerint a maffiaállam „a parazita állam privatizált formája, a fogadott család politikai, közhatalmi eszközökkel bonyolított gazdasági vállalkozása”.³⁶ Miként a maffia, a maffiaállam is a fogadott család logikájára épül, itt azonban a közhatalmi intézmények is rendszerintően szolgálják a politikai család – és elsősorban a Családfő – érdekeit. Mindez bizonyos fókig rokonságot mutat a már említett neopatrimoniális és szultanisztikus rendszerekkel. Itt is tradicionális elemekre épülő, felülről irányított, illiberális rezsimről van szó, de annak nem a kemény, totalitárius változatáról, hanem olyan kormányzási gyakorlatról, amely célját puhább eszközökkel (propagandával, cenzúrával, kooptációval, egzisztenciális fenyegetésekkel) éri el.³⁷ Olyan államról, amely a demokrácia paravánja mögött szisztematikusan autoriter gyakorlatokat működtet, és ezért a hibrid vagy vegyes rendszerek jellegzetes megnyilvánulási formájának tekinthető.

A hazai kutatók véleménye megoszlik azzal kapcsolatban, hogy a 2010 utáni magyarországi rendszer még demokráciának vagy már valamilyen tekintélyelvű rendszernek tekintendő-e. Az elemzők csak abban értenek egyet, hogy a berendezkedés már nem működhet liberális demokráciának. Csillag Tamás és Szelényi Iván szerint azonban továbbra is demokráciáról van szó, mert a kormány leváltásának elvi lehetősége fennáll.³⁸ Velük szemben Kornai János és Bokros Lajos – Magyarhoz hasonlóan – autoriter rendszerről beszél.³⁹ Kornai szerint „2010-ig Magyarországon kiépültek a demokrácia alapvető intézményei, ám az U-kanyar óta megkezdődött és számottevő mértékben befejeződött azok szisztematikus lerombolása. (...) Orbán Viktor rendszere átlépett a demokráciák osztályából az autokráciák osztályába”.⁴⁰ Bokros úgy véli, „kiépült az oligarchikus rend, a tekintélyelvű (autoritárius), erősen központosított politikai hatalom, a korlátozatlan állam”.⁴¹ A demokrácia elleni lázadásnak tekinti a rendszert Ungváry Rudolf és Pataki Ferenc, de más-más nézőpontból: Ungváry szerint ez a rezsim egy – az állampolgárok többsége számára láthatatlanná manipulált – „mutáns fasiztoid”

képződmény, míg Pataki számára ez egy újkollektivista, neokommunista kísérlet.⁴² Szalai Erzsébet a rendszert féldiktatúrának,⁴³ e sorok írója pedig hibrid rezsimnek⁴⁴ tekinti, amelyre ma már jellemzőbbek a kompetitív tekintélyelvű rendszer,⁴⁵ mint a demokrácia jegyei. Mivel folyamatosan változó, „mozgó célpont” van szó, olyan elképzelések is érvényesek lehetnek, amelyek a rendszert történetileg változónak látják, és egy adott pontig – például az Alaptörvény negyedik módosításáig – „illiberális demokráciának”, onnantól viszont tekintélyelvű berendezkedésnek tartják.

Steven Levitsky és Lucan Way szerint a „kompetitív tekintélyelvű rendszerek olyan, civilek által irányított rezsimok, amelyekben formálisan léteznek demokratikus intézmények, és a politikai küzdelem is elsődlegesen ezekben zajlik, de a hatalmon lévők az államot arra használják, hogy lényeges erőfölényhez jussanak ellenfeleikkel szemben. Ezek a rezsimok annyiban kompetitívek, hogy az ellenzéki pártok a demokratikus intézményeken keresztül próbálnak versengeni a hatalomért, annyiban viszont nem demokratikusak, hogy a játéktér a hatalmon lévők javára lejt. A versengés valódi, de nem fair.”⁴⁶

Demokráciákban a választási szabályok rögzítettek, de a választás kimenetele bizonytalan. Hibrid rezsimokban a szabályozás hektikus, a szabályok elasztikusak, tisztázatlanok,⁴⁷ és a választás kimenetele biztosra vehető, mert a választások csak formálisan szabadok, de nem tiszták. Ilyen hibrid, kompetitív tekintélyelvű rendszer volt például az 1990-es években Mečiar Szlovákiája, Iliescu Romániája, Tudjman Horvátországa és Milosevics Szerbiája.⁴⁸ Végül ezektől is eltér a teljes tekintélyelvű diktatúra (*full authoritarianism*), ahol nincsenek szabad választások (ezért a végeredmény előre biztosra vehető), s a helyettük alkalmazott, mindig manipulált, rituális „választás” csak a rezsim melletti tömeges kiállítás demonstrálására szolgál. (Ilyenek például a közép-ázsiai poszt-kommunista diktatúrák, Lukasenka Fehéroroszországa, Alijev Azerbajdzsánja, illetve a 2011 utáni putyini Oroszország.)

A magyar rendszer elemzőivel csak a liberális demokráciával való szakításban ért egyet a modell magyarországi megteremtője, Orbán Viktor miniszterelnök, aki saját politikájáról, a centrális erőterben megszilárduló „nemzeti együttműködés rendszeréről” (NER) pozitív értelemben mint „illiberális államról” beszél.⁴⁹ Orbán szerint a NER nem jelent kilépést a demokrácia keretei közül, inkább arról van szó, hogy a demokrácia többségi, kollektivista, antiliberális, etatista, nemzeti elemei kerültek túlsúlyba a korábbi „zavaros évtizedek” versengő, liberális, individualista, nyugatos és piacbarát politikájához képest. Orbán már 2009-es kötcsei beszédében kifejezte azt a meggyőződését, hogy a pluralista demokráciát kísérő értékviták szerinte ártanak a magyar nemzetnek, ezért inkább egy domináns párt uralta rendszer létrehozása volna kívánatos, amely pártviták helyett a többség nevében egyszerűen deklarálja értékeit.⁵⁰

A maffiaállami modell kritikusai szerint a klasszikus maffia másként működik, mint a Magyar Bálint által leírt rendszer. Horn Gábor úgy véli, a maffia racionális, a gazdasági haszonra összpontosít, a prosperitásban érdekelt, és a maffiának nincs össztársadalmi víziója, ellentétben a NER működtetőivel, akik nemcsak saját hasznukat nézik, hanem a társadalom átalakítására vonatkozóan is vannak álmaik, elképzeléseik – ergo a kifejezés

használata téves, a modell érvénye megkérdőjelezhető.⁵¹ De a maffiaállam nem egyszerűen az államba befurakodott maffiát jelenti, a hasonlóságok ellenére a maffiaállam fogalma különbözik a maffiától. Nem elsősorban abban, hogy vezetője szándéka szerint a közjót kívánja-e szolgálni vagy sem; cinikus-e vagy megszállott misszionárius. A maffiaállam abban különbözik a klasszikus maffiától, hogy **nem csak egyes állami funkciókat vesz át, hanem az állam egészét a maffia logikája szerint működteti.** A klasszikus maffia kívülről igyekszik beépülni az államba, egyes területeket és tevékenységi köröket kiszakítani az állami kontroll alól, és helyébe egy külső informális szerveződés szabályait érvényesíteni saját, közvetlen érdekei szerint. A maffiaállam viszont mindenekelőtt **állam, amelyet azonban teljes egészében kiüresített és belülről elfoglalt egy rendkívül összetartó politikai vállalkozói kör.** Ez a kör szisztematikusan előnyöket nyújt tagjainak az állam működtetése révén, és szisztematikusan kizár ezen előnyök köréből másokat. A jutalmazás és büntetés nem kötődik párttagsághoz, ideológiához (ahogy a kommunista rendszerben), de nem kötődik szakmai teljesítményhez sem. Nem jellemzik a spontán, szabadon alakuló társadalmi kapcsolatok, vagy más néven a „gyenge kötések” rendszere sem (ahogy a piaci és demokratikus rendszerekben ez megszokott), hanem sokkal inkább a hívektől elvárt „erős kötésű” lojalitás-kapcsolatok.⁵² A maffiaállamban az államosítás is privatizáció, mert először magát az államot privatizálták. Itt a közérdekre való hivatkozás valójában a magánérdekek érvényesítésének fedőszövege.

A maffiaállam mindig „szabályosan” jár el, mert törvényeit közvetlen érdekeihez igazítja. A korrupció nem egyes társadalmi szegmenseket érint, hanem rendszerszintű, és közvetlenül a politikai elit által vezérelt.⁵³ **A felülről terjedő korrupció mindig sokkal károsabb, mint az alulról induló,** mert ha a társadalom tagjai azt látják, hogy választott vezetőik saját zsebre dolgoznak, akkor gyorsan elveszítik hitüket a tisztességes előrejutás lehetőségében. Az elit-korrupció morálisan lehetetleníti el a rendszert, így nem csoda, ha mindazok, akik tisztességes és versenysemleges szabályok szerint szeretnének játszani, nagy tömegben távoznak az országból, a többiek pedig apátiába esnek, vagy maguk is csatlakoznak a gátlástalanság és cinizmus kultúrájához.

Ebben a modellben a hierarchia nem formalizált szervezet. A fogadott család rátelepszik az intézményrendszerre: a mozgásterét korlátozó, transzparenciát garantáló szabályokat eltörli, vagy érvényesítésüket lehetetlenné teszi, míg az állam tényleges tevékenységét elfedő formalizált szabályokat megtartja. Modern demokráciákban a választók az államot csak akkor fogadják el legitim szereplőként, ha azt hiszik róla, hogy semleges, tehát nem célja, hogy egyes, kitüntetett társadalmi csoportoknak kedvezzen mások ellenében. Ezért, a látszat fenntartása érdekében, a fogadott családnak nem érdeke a demokráciából megörökölt intézményhálózat teljes megszüntetése. Az intézményekből annyit és úgy tart fenn, amennyire szüksége van rá csoportérdekei érvényesítése és a közérdek „fátylának” fenntartása végett. Fenntartja ugyan az intézményeket, de feladataikat átalakítja, működésüket pedig kiüresíti vagy ellehetetleníti.

A maffiaállamban **a párt már nem a hatalom forrása, csupán transzmissziós szíja.**⁵⁴ A párt nem autonóm, nincs elég felhajtóereje, hogy új politikusokat hozzon felszínre.

A politikusok kiválasztása fentről történik, és a párt is csak a fentről jövő utasításokat hajtja végre. Ahol az utasítások végrehajtása nem történik meg zökkenőmentesen, ott a helyi pártszervezetet a központi vezető egyszerűen feloszlatja. A vezető a pártot már leginkább csak kampányok idején használja, végrehajtó szerepbe szorítva. Ebben a rendszerben a párttagság motiválatlan, mert a rendszer nem garantálja a párttagok előrejutását. A hatalom számára épp az a legnagyobb veszély, hogy az állam belülről történt elfoglalása egyúttal a párt kiüresítésével és elvesztésével járhat. Egy darabig fenn lehet tartani a „pártállami” erő illúzióját, ehhez viszont meg kell erősíteni a tagság lojalitását, például úgy, hogy a párt aktív tagjai részesüljenek az államon keresztül szétosztható javakból (földek, trafikok, helyi pozíciók stb.). A problémát az okozza, hogy az állam egy idő után kevesebb kedvezményt tud nyújtani, mint ahány jelentkező pályázik ezekre a kedvezményekre. A jutalmazások rendszere csak korlátozottan működik, mert – erőforrások híján – ez a lehetőség elsősorban a fogadott család tagjainak privilégiuma, s nem az egyszerű „pártkatonáké”. Ezért a rezsimnek folyamatosan szüksége van olyan erőforrásokra, amelyek révén biztosíthatja támogatói lojalitását.

A legkönnyebben azok a diktatórikus vezetők képesek fenntartani hatalmukat, akik számára korlátlanul rendelkezésre állnak a hatalom kiterjesztése révén könnyen monopolizálható természeti erőforrások (olaj, gáz stb.). Ezért lehet tekintélyelvű hatalmat fenntartani például Oroszországban, Azerbajdzsánban, valamint a közép-ázsiai országokban.⁵⁵ Olyan országokban viszont, ahol ezek a monopolizálható javak nem állnak rendelkezésre, a vezető arra kényszerül, hogy különböző társadalmi csoportokkal időleges kompromisszumot kössön, vagy másfajta erőforrásokat mozgósítson. Fehéroroszországban Lukasenka a „kedvezményes függés” helyzetét alakította ki Oroszországtól, így a rezsim fenntartása nemcsak a belső, hanem az elérhető külső erőforrásokon is múlik. Magyarországon Orbán Viktor különösen leleményes volt a rendszer külső erőforrásainak folyamatos biztosításában. **Ami Alijev számára az olaj, Putyinnak a gáz, azt jelenti Orbán számára az Európai Unió,** amely rendszeres anyagi támogatást ad. Rájött arra, hogy az EU rövid távon nem tudja és nem is akarja megvonni ezeket a támogatásokat egyik tagországtól, mert abból indul ki, hogy az unió a közös európai cél mellett elkötelezett, demokratikus országokból áll. Így tehát a magyar kormányfő a bejövő pénzt könnyedén az Európai Unió céljaival ellentétes célokra, a hibrid rendszer megerősítésére és saját, támogató klientúrája kielégítésére használhatja. A Magyarországon 2010–2015 között létrejött hibrid rezsim nemcsak illiberális államot⁵⁶ jelent, hanem egyfajta „járadékleles államot” (*rentier state*) is, amelynek fenntartásához a vezetőknek szüksége van a demokratikus államok adófizetőitől érkező apanázsra.

Mindez szokatlan helyzetet teremt. Míg a fehérorosz Lukasenka rezsimje az Oroszországtól kapott kedvezményektől függ,⁵⁷ addig Orbán rendszere az Európai Uniótól kapott támogatásoktól. Az uniós pénzek hazai felhasználása a politikai elithez kötődő klientúrát erősíti. Míg azonban Lukasenka a kívülről érkező (Putyin által folyósított) pénzt „rendszerkonform” módon használja fel, addig Orbán a saját berendezkedéséhez képest rendszeridegen (a liberális demokráciák által folyósított) forrásokra támaszkodik. Oroszország

olyan szomszédját támogatja, amely belesimul az érdekkörébe; az Európai Unió viszont olyan országot finanszíroz, amely „nemzeti szabadságharcot” vív ellene.

A politikai jutalmakat minden rezsimben csak egy relatíve szűkre zárt, lojális kör kaphatja meg, mert az erőforrások végesek. Megindul tehát a harc a fejlesztési forrásokért⁵⁸ a maffiaállam vezetői között is. A rendszer akkor képes uralmát meghosszabbítani, ha kielégíti a politikailag nélkülözhetetlenek és befolyásosak csoportjait, továbbá féken tartja a lecserélhetőek széles körét.⁵⁹ A féken tartás eszköze lehet például a megfelelő propagandával kísért és az állam „ajándékaként” bejelentett rezsicsökkentés. Amennyiben a szavazótábor megtartásának más lehetőségei kimerülnek, úgy a maffiaállam is előszeretettel alkalmazza a negatív kampányt a támogatók kohéziójának és „harci szellemének” ébren tartása végett. Amióta Orbán Viktor a miniszterelnök, az elemzőnek sokszor az az érzése, hogy Magyarország folyamatos külső támadásnak van kitéve, már-már blokádnál áll. A nemzeti szabadságharc sikeres megvívásához a külső ellenséggel (eurokraták, bankok, multinacionális vállalatok, nyugdíjbiztosítók, menekültek, külföldi gyarmatosítók stb.) szembeni sikeres védelem nem elég; ennél többre – éberségre – van szükség, a magyar nemzet soraiba befurakodott belső árulók (kozmpoliták, szinglik, melegek, modern művészek, külföldre vándorló fiatalok, filozófusok és kommunikációs szakos egyetemi hallgatók stb.) elleni küzdelemben. A központi gyűlöletkampányok a nemzeti identitás, sőt – a Horthy-korszakból ismerős – „nemzeti öncélúság” témái körül forognak, amelyben a fogadott politikai család önmagának tartja fenn a nemzethez tartozás meghatározásának jogát.

A Fidesz 2003-ban megújított szabályzata óta a pártszervezet választókerületi rendszerben működik, a választókerületek vezetője kiválasztásában pedig a pártelnöknek vétőjoga van. Általában a választókerületi elnökökből lesznek a párt képviselőjelöltjei, ám a kapcsolat nem automatikus. E ponton újra beléphet a pártelnök, és olyan képviselőjelöltet javasolhat, akiben jobban megbízik. 2010-ben Orbán Viktor még komolyan tartott attól, hogy a Fidesz várhatóan elsőprő győzelem után a párt felduzzadt parlamenti frakciója nem fog kitartani mellette a radikális rendszerátalakítás során, ezért a képviselőjelölteket egyenként felcsúti házába rendelte, hogy személyesen győződjön meg a lojalitásukról. A Fidesz frakciója azonban 2010–2014 között az Orbán által reméltnél is „jobban teljesített”: nemhogy a frakció egysége nem tört meg, hanem a kormányfő kétharmados többséggel tudta végigvinni az 1989-es alapokon álló köztársaság és a liberális demokrácia leépítését.

A maffiaállami modellben a politikai család vezetője egyre inkább „Keresztapaként” vagy akár „gazdaként” bánik pártja, kormánya és holdudvara tagjaival. Egyes kiszemeltekkel a formális politikai kapcsolatokon túlmenő, személyes, „bratyizó” gesztusokra is hajlandó, amikor például látogatást tesz beosztottja ültetvényén, szót vált az ott dolgozó rabokkal, és megkóstolja a „ház borát”. A rendszerben privilégiumnak számít, ha a „gazda” egy-egy találkozás erejéig rajta tartja a szemét beosztottjai magánéletén, mert ez a közeli, személyes kapcsolat fennállását üzeni a párttársak felé. Márpedig a maffiaállam kormánypárti politikusai számára a legnagyobb elérhető kincs a kormányfő

támogató fizikai közelsége. Saját ázsiojukat elsősorban ezzel emelhetik. A Keresztapa gyakran megvédi alárendeltjeit, ha azok urizáló, pökhendi, fényűző életmódját kifogásolja a sajtó. A rendszer a pártos aktivitást jobban díjazza a szakértelemnél, de a személyes lojalitás messze felülírja a pártos aktivitást is. Például a *Figyelő* című gazdasági hetilap publicistája szerint: „Lázár [János] a szemét mindig felfelé, Orbánra szegezi, lefelé viszont sokakba belerúg. A Fideszen belül is van, aki úgy látja, hogy a pártban nem a kongresszusokon és a nyilvános fórumokon kell jól szerepelni és araszolgatni felfelé, hanem a legfontosabb paraméter az Orbán Viktorhoz fűződő viszony. (...) [Lázár] Orbán utasításait és kéréseit még akkor is teljesítette, ha azok rövid távon nem az ő érdekeit vagy népszerűségét szolgálták.”⁶⁰

A Carl Schmitt által leírt „barát–ellenség” politikai dichotómia⁶¹ a maffiaállamban nem elsősorban pártvonalak mentén különül el, hanem létezik a párton és államon belül is, sőt a kormányoldal egyes politikai szereplői közötti küzdelemben. Látszólag olyan helyzet teremthető, amelyben a hobbesi „mindenki harca mindenki ellen” csak a Családfő–Keresztapa gondos odafigyelése, okos egyensúlyozása vagy harcos iránymutatása révén tartható kordában. Mindez fölerősíti a vezér karizmatikus legitimitását, mert táborában egyre többen hisznek abban, hogy csakis az ő uralma lehet a rend biztosítója, a győzelem záloga. Egyre többen gondolják, hogy Orbán nélkül a párt nem tudna győzni, Orbán nélkül az állam szétesne: Orbán tehát nélkülözhetetlen.

A rendszer origójában tehát a patriarchális Családfő (Keresztapa) áll. Körülötte koncentrikus körökben helyezkednek el a nélkülözhetetlenek, a befolyásosak, valamint a felcserélhető támogatók. A parlament ugyan kétharmados többséggel választhat, de a parlamenti frakció tagjait Orbán választja ki. Ugyanez a helyzet az összes, korábban a kormánytól független intézmény vezetőivel. A formalizált testülethez tartozás azonban nem mindig feltétele annak, hogy valaki a fogadott politikai család tagjává váljon.

Összefoglalva, az itt elemzett három különböző rendszernek a befolyásolás különböző modelljei felelnek meg. Az alábbi táblázat a különböző hatalmi rendszerek domináns rendszereit és befolyási modelljeit foglalja össze:

Hatalmi rendszer	Domináns intézmény	Befolyási modell
Diktatúra	Párt/állam	Egycentrumú, formális, hierarchikus
Demokrácia	Versengő intézmények	Pluralista, autonóm, versengő
Maffiaállam	Fogadott politikai család	Egycentrumú, informális, tekintélyelvű

A kommunista rendszer diktatórikus volt, amelyben a diktatúra gyakorlása az intézményesített államon és az alkotmány felett „szabadon lebegő”, jogilag ellenőrizhetetlen Párton keresztül történt. Ha a rendszer egyszerre mutatott totalitárius és vezérelvű (szultanisztikus) jegyeket, a hierarchikus befolyási rendszer nem annyira az intézményes kapcsolatok, mint inkább uralkodói önkény szerint alakult. Intézményesített diktatúrákban a politikai befolyás az állami és pártvezetésben elfoglalt formális pozíciók

szerint mérhető. A kommunista rendszerek többségére nem az intézménynélküliség, hanem a hierarchikus intézmények burjánzása jellemző.

A demokratikus politikai rendszerekben a befolyást nem lehet kizárólag egyetlen hierarchián mérni, hiszen pluralista társadalomban sokféle, egymással versengő erőközpont jött létre. A liberális alkotmányosság és a fékek–ellensúlyok intézményesített rendszere korlátot szabott a hatalom és befolyás túlzott centralizációjának. Ezzel együtt nem kevés demokratikus országban látunk példát a különböző elitcsoportok összefonódására, az oligarchizálódásra és a hatalom túlzott központosítására, de ezt többnyire ellensúlyozzák az erős, független intézmények és a jól szervezett civil társadalom.

A maffiaállam a puha tekintélyelvű rendszerek egyik esete, amelyben a demokrácia továbbra is hivatkozási alapul szolgál a hatalmon lévőkhöz számára, de a demokratikus intézményrendszert szisztematikusan kiüresítik, és eredeti céljával ellentétes módon működtetik. Legtöbbször olyan illiberális, centralizált, hibrid rezsimről van szó, ahol az uralom nem a szuronyok hegyén nyugszik, hanem erőteljesen megjelenik a vezérelvűség, és keveredik a tradicionális és karizmatikus legitimitáció. A maffiaállam befolyási modellje az egycentrumú hatalomhoz és a vezér személyéhez kötődő, nagyrészt „családi” jellegű, informális érdekérvényesítés.

A politikai befolyás körei Magyarországon

Hogyan, milyen formában működik a politikai befolyásolás egy hibrid rezsimben? Tanulmányom következő részében a maffiaállami befolyásmodell konkretizálására teszek kísérletet, a 2014–2015-ös magyarországi adatok vizsgálatát alapján. Elemzésemben a magyar „befolyás-barométerre” támaszkodom. E barométer úgy jött létre, hogy a *100 leggazdagabb* című éves kiadvány⁶² szerkesztője nem elégedett meg a leggazdagabbak lajstromozásával, hanem megpróbálta azt is felmérni, hogy kik a legbefolyásosabbak Magyarországon. Politikai elemzőket kért fel arra, hogy vélt befolyásosságuk alapján száz politikust, üzletembert, közéleti szereplőt helyezzenek el egy 0-tól 100 pontig terjedő skálán. Fontos megszorítás volt, hogy az elemzők⁶³ csak a *Napi.hu* által számukra előre megnevezett személyek közül választhattak. Az elemzőktől beérkezett válaszokat a kiadvány munkatársai szereplőnként összesítették, kivették a legalacsonyabb és a legmagasabb pontszámot, majd a megmaradt pontszámoknak vették a számtani átlagát. Az így kapott „osztályzatok” alapján állították elő a magyar befolyás-barométert.

Az elemzők a következő definícióval dolgoztak: az a személy befolyásos, „aki egy ügy érdekében közvetlenül vagy közvetve több pénzt és/vagy erőforrást tud megmozgatni”.⁶⁴ Ez a definíció nyilvánvalóan vitatható, hiszen a befolyás fogalmát szűken, rövid távon, a materiális javakra vonatkoztatva értelmezi. Azért rövid távon, mert az egy egyre megmozdítható erőforrások biztosítása független az erőforrások felhasználásának

eredményétől. Lehet, hogy az a befolyásosabb, aki kisebb ráfordítással nagyobb eredményt tud elérni, vagy az, aki nem csak egy, hanem egyszerre több ügyre képes rendszeresen erőforrásokat mozgósítani. A befolyás fogalmának nyilvánvalóan van időbeli korlátja, ezért az elemzők a fogalmat elsősorban praktikus dolgokon keresztül próbálták megragadni, figyelmen kívül hagyva a tágabb értelmű és hosszabb távra érvényes hatásokat. Egy példa: a „nemzeti együttműködés rendszerén” (NER) belül Liszky Gábor lapigazgató nyilván nagyobb politikai befolyással rendelkezik, mint Eötvös Péter zeneszerző. De a politikai vezetők mégis utóbbit illették a legmagasabb kitüntetéssel abban a reményben, hogy ez által a rendszer egésze kedvezőbb színben tűnik fel. Feltehető a kérdés, hogy ki a befolyásosabb a rendszer szempontjából: Liszky Gábor vagy Eötvös Péter. A megkérdozett elemzők válaszára – nyilván jó okkal – Liszkyra esett.⁶⁵

De nem az a kérdés, hogy az elemzők tévednek-e vagy sem. Ők a „befolyás-barométerben” a legjobb tudásuk alapján foglalták össze véleményüket, amely a tanulmányban nem vita tárgya, hanem kiindulópont. Az viszont szembetűnő, hogy számukra a „befolyás” fogalma a rövid távon megszerezhető materiális előnyök esélyét jelenti. Ez pedig sokat elárul a magyar közgondolkodásról. Mivel célom nem egy új definíció alkotása, hanem az általuk adott listák elemzése, az ő meghatározásukat veszem alapul. A magyar befolyáslista egycentrumú és a politika által vezérelt. Nincs arról szó, hogy számos, hozzávetőlegesen egyenlő értékű kapcsolódási pont létezne a befolyások széles hálózatában. Mi több, úgy tűnik, a befolyás fogalma is egészen szűken, a politikai hatalom centrumához viszonyítva értelmezendő.

Az elmúlt két év magyarországi „befolyás-barométere” számos tanulságot kínál. Elsőként itt van Orbán Viktor személye. A regnáló miniszterelnök mindkét vizsgált évben listavezető volt, holott az ő esetében a „befolyás” fogalma legfeljebb nemzetközi szinten értelmezhető. A magyar belpolitikát tekintve Orbán nem egyszerűen „befolyásos”, hanem – kis túlzással – ő maga a „rendszer”. Ő áll az általa megteremtett és önmagára szabott rendszer centrumában. Az ővé a legnagyobb hatalom, így mások befolyását épp a hozzá való viszony szerint mérik. Ha egy képzeletbeli körzöt lezúrnunk a neve mellé, és kisebb-nagyobb köröket rajzolunk őhozzá viszonyítva, könnyen megkaphatjuk a befolyásos emberek listáját aszerint, hogy ki melyik kör vonalán helyezkedik el. Úgy tűnik, a kapcsolati hálók „fennakadnak” a befolyás-hierarchia koncentrikus köreiben.

Számos jel mutat arra, hogy a politikai családfe szerepét betöltő Orbán kedvére játszik a különböző körök valamelyikében elhelyezett híveivel. Sok munkával és feltétlen lojalitással közel lehet kerülni hozzá, hogy aztán az illető – munkája és lojalitása ellenére – váratlanul mégis egy külső körben találja magát. Egy dologra azonban Orbán e „káderforgatás” során is mindig odafigyel: senki ne kerüljön a legtagabb körön kívülre. Elvégre később bárkire szüksége lehet. Ha úgy alakul, az átmenetileg kegyvesztett kliens idővel ismét viszonylag befolyásossá válhat.⁶⁶ Aki lojális Orbánhoz – és ezt látványosan nem mondja fel –, bent maradhat a rendszerben. De arra is van példa, hogy a vezető megbocsát a tékozló fiúnak, mert tudja, hogy visszatérése után ő már csak tőle függ.⁶⁷

A Családfe senkit sem hagy az út szélén azok közül, akik egyszer a fogadott politikai család tagjaivá váltak.

Pragmatikus okokból Orbán rendre befogad a Fidesz tágabb körébe olyanokat, akik korábban az állampárt oldalán⁶⁸ vagy a szocialista-liberális oldalon álltak.⁶⁹ Ezek az emberek a politikai családba többnyire csak a szavazatszerzés szándékával felmutatható bábként kerülnek be, bár akadnak olyanok is, akikre ideológusi, szervezői vagy aktivista szerep vár. A néppárti ambíciók vezették Orbánt számos korábbi MDF-es, kisgazda vagy kereszténydemokrata politikus átvételében.⁷⁰ Ezekben az esetekben azonban – a látszat ellenére – sohasem szabad összevenni a néppárt és a „család” fogalmát. A kívülről hozott káderek a holdudvart jelentő néppártba bejuthattak, de a fogadott politikai családba szinte soha.

A miniszterelnök és köre anyagi gyarapodásának vizsgálata az egyik lehetséges eszköz arra, hogy megmutatkozzék a hatalom valódi természete. A tényfeltáró újságíró, Ferenczi Krisztina szavai egy új, refeudalizációs folyamatot írnak le: „A központosítás lényege: a pókháló mindenhová elér, a legkisebb településeket is befonja, és a közepén Orbán Viktor ül. Nemcsak az általa kontrollált törvényhozás szolgál számtalan esetben személyes érdekeket, de a teljes fideszes politikai osztály és a közigazgatás is Orbán kegyeitől függ, helyben pedig a közmunkát is a polgármester adja, és ha nem vagy vele jóban, akkor éhen hal a családot. Ergo: pofa be, ez az egyetlen érvényes szabály. Ezeken a helyeken, ezekben a helyzetekben semmilyen politikai jog nem érvényes. A »pofa be«, a teljes kiszolgáltatottság a legfontosabb lépés az új jobbság és a cselédlakások Magyarországnak visszatérése felé.”⁷¹

A hatalmi piramis legalján a falusi polgármesterek, helyi gazdák és görék találhatók, akik a vidéki közmunkások megélhetéséről gondoskodnak. Ez a „gondoskodás” politikailag is értendő: sokszor csak azok a közmunkások kaphattak további munkalehetőséget, akik saját, lefotózott szavazócardjukat bemutatva bizonyították, hogy „helyesen” szavaztak.

Ferenczi szerint Orbán felemelkedése a hatalom centrumába – két, egymást követő, elvesztett választás után – nem csak az ő politikusi ügyességének, hanem ellenfelei alkalmatlanságának volt a következménye. Sikerének titkai között ott van „a 25 éves, szisztematikus építkezés és az ellenfelek végtelen kényelmessége és rövidlátó ostobasága. Orbán nagyon dörzsölt hatalomtechnikus lett, ehhez ért igazán a politikából, és a másik oldal egyszerűen, fokozatosan lemaradt mögötte. Nagy szerepe van mindebben egy immár tulajdonképpen nyílt titoknak, az évtizedes Puch-Simicska-összebútorozásnak: Orbán pontosan felmérte, hogy azt, amit tervez, egyedül nem fogja tudni keresztülvinni: a szocialisták rövidlátása pedig romlottsággal is párosult.”⁷²

A szocialistáknak sokáig nem volt veszélyérzetük Orbánnal kapcsolatban, mert (önmagukból kiindulva) minden körülmények között fenntarthatónak vélték a háttérmegegyezések politikáját. A 2006 és 2010 között hatalmon lévő baloldali-liberális politikai elit elfáradt, kiöregedett, elvesztette valóságérzékelését és kezdeményezőkéességét. Az SZDSZ-ben élő nem készített, végig nem gondolt generációváltás történt a párt élén,

amely a liberális párt identitásvesztéséhez és gyors zuhanásához vezetett. Az MSZP és Gyurcsány Ferenc politikai patthelyzetéhez vezető kötérlúzása pedig még akkor is folytatódott, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a reformokat nem lehet végigvinni, a párt belülről nem tud megújulni, a kormány pedig kisebbségbe került. A 2008-as elvesztett népszavazás után a szocialista kormány külső támogatásra szorulva, érdemi reformpolitika nélkül még két évig vegetált, belesodródva a világgazdasági válságba, amely kiűtötte a ringből – ahelyett, hogy egy 2008 tavaszára előrehozott választások révén megakadályozta volna a Fidesz későbbi kétharmados parlamenti többségét. A jobboldali ellenzéki pártok és paramilitáris alakulataik egyre fokozódó agresszivitása⁷³ mellett egyfajta baloldali politikai alvajárás is hozzájárult a harmadik köztársaság bukásához, a jogállam és a liberális demokrácia lebontásához és a Fideszre épülő domináns pártrendszer létrejöttéhez.

Orbának és körének tehát szokatlanul hosszú ideje volt felkészülni a kormányzásra, mert a 2006-os őszi önkormányzati választások óta a Fidesznek állt a zászló. Orbán stratégiáját az „egyszer kell csak győznünk, de akkor nagyon” gondolata határozta meg. Amint azt a 2007-es bálványosi nyári szabadegyetemen megfogalmazta: „egy választást egyszer kell csak megnyerni, de akkor nagyon. Ha a szövetségnek komoly többsége lesz a parlamentben, akkor eljön az ideje a nagy nemzetpolitikai változásoknak. Ehhez nagy nemzeti katarzisra van szükség, nincs mód javítgatásokra, toldozgatásra, elsőprő győzelmet kell aratnia a polgári szövetségnek a következő választásokon.”⁷⁴

E stratégia jegyében Orbán titokban tartotta a kormányzásra vonatkozó konkrét politikai elképzeléseit – amelyek talán megoszthatták volna a közvéleményt –, és inkább a legkisebb közös többszörőssel, a széles társadalmi támogatottságot fenntartó kormányellenes negatív kampánnyal operált. A 2010-es elsőprő választási győzelem után viszont nekiláthatott valódi tervei megvalósításához, ami két éven belül egy teljesen új hatalmi szerkezet kialakítását eredményezte. Ennek volt része a radikális elitcsere szándéka, a politikai családfőhöz hű káderréteg pozíciókba helyezése.⁷⁵

A Függelékben közölt 40 fős listákban megismerkedhetünk a NER fogadott politikai családjának legbefolyásosabb tagjaival. Ami első ránézésre is szembevetődik: ez a **politikai család mindenekelőtt macsó**. A 2014-es listának mindössze egyetlen női tagja van, Németh Lászlóné, aki sokáig Simicska Lajos jobbkeze volt. Az ő anonimitására jellemző, hogy 2012-es miniszteri kinevezése után a sajtó hetekig azt találgatta, vajon mi lehet a keresztnéve. A 2015-ös listán viszont már egyetlen nő sem szerepel. Némethné befolyása a miniszteri székéből való távozásával meggyengült, majd az Orbán–Simicska-szakítás után jelentéktelenné vált. A női gazdasági és politikai szereplők közül senki sem lépett a helyére. A befolyáslista szereplőinek maszkulin monopóliuma megkérdőjelezhetetlen. A hatalom végletes centralizáltságára jellemző, hogy *Forbes* magazin felmérése alapján a magyar közéletben a kormányfő feleségét, Lévai Anikót tekintik a legbefolyásosabb nőnek.⁷⁶ Az üzleti szférában Csányi Sándor korábbi beosztottja, Balogh Gabriella, a média világában Vidus Gabriella, a kultúrában pedig Eszenyi Enikő tűnt ki.⁷⁷ Ők négyen

azonban még csak közel sem kerültek ahhoz, hogy a nevüket megemlítsék a legbefolyásosabb személyek listáján.

Ezen a listán jellemzően fideszes vagy Fidesz-közeliek férfiak szerepelnek. A kormány mögött álló pártszövetség másik tagja, a KDNP nem „delegál” senkit a legbefolyásosabbak közé. A vizsgált két évben (2014–2015) a fogadott politikai család exponensei különböző körökből érkeztek, akiket így lehet csoportosítani:

1. **Fideszes kormánytagok** (Lázár János, Orbán Viktor, Pintér Sándor, Sziijártó Péter, Varga Mihály);
2. **Fideszes pártpolitikai szereplők** (Kósa Lajos, Kövér László, Rogán Antal, Szájer József);
3. **Egyéb fontos politikai szereplők** (Csák János, Fellegi Tamás, Habony Árpád, Szapáry György);
4. **Régi harcostársak és körük** (Simicska Lajos, Fonyó Károly, Németh Lászlóné, Nyerges Zsolt, Patonai Péter, Vitézy Tamás);
5. **Állami vagy kvázi állami szervezetek vezetői** (Baji Csaba, Hernádi Zsolt, Liszkay Gábor, Matolcsy György, Polt Péter, Töröcskei István stb.);
6. **A politikai családfő „új baráti köre”** (Garancsi István, Mészáros Lőrinc, Andrew Vajna);
7. **Befogadott gazdasági szereplők** (Baldauf László, Csányi Sándor, Parragh László, Spéder Zoltán, Széles Gábor, Wáberer György stb.).

Az első három csoport határai képlekenyek. A kormányhoz tartozás mindennapi szinten nagy adminisztratív–végrehajtó hatalmat jelent a párton belüli vezetői pozíciókhoz képest, mert az állami infrastruktúra és az államapparátus működtetéséről van szó. Ugyanakkor e pozíciók – a több munka mellett – nem feltétlenül jelentenek nagyobb biztonságot az eliten belül. A maffiaállamban az elitpozíciók stabilitásának nincsenek intézményes garanciái.

1. Fideszes kormánytagok

A kormány legmagasabb rangú tagjairól, a miniszterekről a hatalom működtetéséhez való közvetlen hozzáférésük alapján joggal feltételezhető, hogy Orbán legközelebbi szövetségesei közé számítanak. Ez a feltételezés azonban csak a kormánytagok egy részére igaz (Lázár, Pintér, Sziijártó és Varga), akik nem véletlenül szerepelnek előkelő pozíciókban a befolyáslistán. Más miniszterekkel azonban ez nincs feltétlenül így, hiszen könnyen elképzelhető, hogy a kormányfő (a kötelező lojalitásukon túl) mindenekelőtt munkabírásuk, szervezőkészségük és „adminisztratív kapacitásuk” miatt emel egyeseket a miniszteri székbe. Az említetteken kívül más miniszter nem fért rá a negyvenes listára (kivéve Németh Lászlónét 2014-ben), ami a kormányon belül két csoportot különít el: a befolyásos és a végrehajtó miniszterek körét. Utóbbiak érdekérvényesítő képessége

az első csoporthoz viszonyítva lényegesen kisebb, nem is csoda, hogy nevük szóba sem került a lista összeállításakor (Balog Zoltán, Fazekas Sándor, Hende Csaba,⁷⁸ Trócsányi László).

Ha viszont egy miniszter felkerült a listára, akkor automatikusan annak elején foglalt helyet. A listán szereplő kormánytagok befolyása stabilan magas: 2015-ben valamennyien benne voltak az első 12-ben. Közülük a legfontosabb a nagy munkabírásúnak mondott Lázár János kancelláriaminiszter, aki – két helyet előrelépve – jelenleg a harmadik legbefolyásosabb ember Magyarországon. Lázár korábban frakcióvezető volt, és a párton belül kitűnt munkabírásával. Lojalitása mellett ez tette a személyét alkalmassá a kancelláriaminiszteri posztra, ahol hatáskörei azóta folyamatosan növekedtek. Míg Orbán a kormányzás stratégiai kérdéseire, valamint a legfontosabb megoldandó ügyekre koncentrált, addig a kormányt a mindennapok gyakorlatában Lázár vezeti. Hatalma tudatában Lázár szívesen vállalt konfliktusokat, például ütközött már Csányi Sándorral, Mészáros Lőrincével, Pokorni Zoltánnal, Schmidt Máriával és másokkal. Legnagyobb párton belüli vetélytársa Rogán Antal, kettejük vetélkedését Orbán ki is használta, amikor 2015 októberében Rogánt, afféle „propagandaminiszterként” – Habony Árpáddal szorosan együttműködő miniszterelnöki kabinetfőnökként – Lázárral párhuzamos pozícióba emelte.⁷⁹

Szijjártó Péter gazdasági és külügyminiszter a 12. helyen áll, amivel – 2014-es 38. helye után – az év egyik legnagyobb előrelépését hajtotta végre. A harmincas éveiben járó Szijjártó karrierje töretlenül ívelt fel, köszönhetően mindenki mást felülmúló lojalitásának, kiemelkedő munkabírásának, amelyek már régóta biztosították számára Orbánhoz fűződő tartós, munkatársi közelséget. Ezt koronázta meg 2014-es miniszteri kinevezése, a minisztérium káderállományaának Orbán kívánsága szerinti radikális lecserélése, a „keleti nyitás” politikájának teljes erővel történő végrehajtása, majd a keleti menekültekkel való teljes szembeszállás. Úgy tűnik, Szijjártó szinte gondolkodás nélkül hajítja végre a kormányfői utasításokat, legyen szó a külföldről érkező kritika éles visszautasításától a bevándorlásellenes orbáni politika kompromisszumok nélküli képviseléséig.

Lázárhoz és Szijjártóhoz képest Pintér Sándor és Varga Mihály régi motorosok, akik az utóbbi húsz év legstabilabb politikai szereplői közé tartoznak. Varga már 1988 óta a Fidesz tagja, míg Pintér formálisan nem párttag. Mindez azonban politikai értelemben nem jelent különbséget közöttük, hiszen Pintér elkötelezettsége, megbízhatósága, a politikai családon belüli presztízse vitán felül áll. Mindketten ott voltak már az első Orbán-kormányban is. Pintér 2014-ben tizenegyedik, 2015-ben a nyolcadik helyen állt, Varga 2014-ben a kilencedik, 2015-ben pedig a tizedik helyre került. Róluk elmondható, hogy tartósan és folyamatosan bírják Orbán bizalmát.

2. Fideszes pártpolitikai szereplők

A pártpolitikai szereplők közül Rogán Antal befolyása – számos ingatlanbotránya dacára – kissé tovább emelkedett, főleg annak révén, hogy nyolcéves kerületi polgármes-

tersege után a Fidesz képviselőcsoportjának vezetője lett. Ezzel Rogán – Orbán és Lázár után – a harmadik legbefolyásosabb hivatásos politikusnak számít ma Magyarországon. Befolyása tovább erősödhet azok után, hogy a frakcióvezetést hátrahagyva a miniszterelnök közeli munkatársa lett. A pártpolitikusok azonban általában sokkal inkább jönnek-mennek a ranglistán, pozíciójuk stabilitása nem közelíti meg a kormánytagokét.

Nagy zuhanást könyvelhetett el Kósa Lajos, aki azok után, hogy 2014-ben még a 14. helyen állt a befolyásrangsorban, 2015-re kiesett az első 40-ből. Az egykor Orbán leendő utódjának is kikiáltott, a választások évében még stadiont avató debreceni polgármestertől így lett rövid időn belül átlagos parlamenti politikus. Orbán újabb váratlan döntése kellett ahhoz, hogy megállítsa Kósa Lajos lecsúszását, amikor a politikust Rogán utódjaként frakcióvezetővé léptette elő.⁸⁰ Jelentősnek mondható, kilenc helyet csúszott vissza a ma már csak frusztrált nyilatkozatairól és az ellenzéki képviselőket egyoldalúan sújtó pénzbüntetéseiről ismert tekintélyelvű házelnök, Kövér László, aki a 2015-ös listán a 22. helyen tanyázott. Váratlanul visszatért viszont 2015-ben Szájer József, ami különösen annak fényében meglepő, hogy a politikus az elmúlt tizenegy évet az Európai Parlamentben töltötte, és jelenleg is ott folytat látható tevékenységet. Ehhez képest Szájer a 29. legbefolyásosabb személyként azonosították.

Kósa, Kövér és Szájer – a politikai súlyát már korábban elvesztő Deutsch Tamáshoz és Németh Zsolt-hoz hasonlóan – a Fideszt alapító, régi gárdához tartozik. Ezt a gárdát Orbán folyamatosan szorította ki a hatalom közeléből. Kósát korán „elengedte” Debrecenbe, Szájer pedig Brüsszelbe, ahová őt később Deutsch Tamás egykori sportminiszter követte. Az első Orbán-kormány polgári titkosszolgálatokért felelős miniszterét, Kövér Lászlót, valamikori legközelebbi barátját, a parlament elnöki székébe száműzte. A korai Fideszben nacionalista, jóval később azonban már atlanti húrokat pengető Németh Zsolt soha nem juthatott magasabbra a külügyi államtitkári pozíciónál. A párt régi gárdája nem soha nem juthatott magasabbra a külügyi államtitkári pozíciónál. A párt régi gárdája nem kísérhette végig Orbánt hatalma kiteljesedésének útján, de aki közülük akarta, szakpolitikai szerepbe szorítva még követhette. Így írhatta meg Szájer az Alaptörvény első változatát, így foglalkozhatott a választási törvény átalakításával az átmenetileg szintén Brüsszelbe száműzött Áder János. Orbán utoljára Simicska Lajost távolította el, amire viszont Simicska valamennyi társánál karakteresebben reagált. Kósa Lajos politikai karrierje ugyanakkor azt mutatja, hogy a notórius káderhiány miatt nem zárható ki a „régigárda” egyes tagjainak rehabilitálása és újra meghatározó pozícióba emelése.

3. Egyéb fontos politikai szereplők

Az „egyéb fontos politikai szereplők” közé azokat a Fidesz-közeli aktorokat soroltam, akik se nem hivatásos politikusok, sem pedig magasan jegyzett gazdasági szereplők. Közülük Habony Árpád – egykori kendo világbajnok, majd parlamenti koronagondnok – már régóta a rejtélyes Raszputyin szerepét játssza a kormányfő közelében. Annak ellenére, hogy Habonyt 2011-ben bűnösnek találták garázdaság vétségében, és két év próbaidőre

bocsátották,⁸¹ mind 2014-ben, mind 2015-ben az előkelő 4. helyen állt a befolyáslistán, tehát a Családfő töretlenül bízik benne. Ezzel Habony – úgy is, mint az Orbánnak rendszeresen tanácsokat adó amerikai kampányguru, Arthur J. Finkelstein⁸² magyar hangja – „*spin doctor*” minőségében túlszárnyalta sikeres elődjét, Wermer Andrást.⁸³ E mellett azonban gazdasági háttéremberként is helytáll, új médiafelületet épít, sőt, a csökkenő befolyású Simicska Lajos szerepét is igyekszik átvenni a fogadott politikai családon belül.⁸⁴ Habony új médiavállalkozása a *888.hu* nevű internetes újság, amely Orbán intenciói szerint, a „mindennapi nacionalizmust” igyekszik népszerűsíteni a fiatalok körében.⁸⁵

Vele szemben a Washingtonban élő Fellegi Tamás befolyása jóval szerényebb. Az egykori gazdasági miniszter 2014-ben nem is szerepelt a listán. Ismételt felbukkanása (a 37. helyen) azt bizonyítja, hogy az elemzők értékelik azokat a kormányzati „imázsépítési” sikereket, amelyeket Fellegi a magyar adófizetők pénzének amerikai szétosztogatásával elért. A Washingtonból hazatért Szapáry György volt nagykövet idősebb kora ellenére is befolyásossá tudott válni a hazai közéletben a 2015-ös listán elfoglalt 32. helyével. A Londonból 2014-ben hazatért egykori nagykövet, Csák János, korábbi Fidesz-közi vállalkozó abban az évben 35. volt a befolyási rangsorban, de azóta lekerült róla.

4. Régi harcostársak és köreik

A negyedik csoportba régi gazdasági harcostársak és követők tartoznak. Mindenekelőtt Simicska Lajos, aki Orbánnal együtt kezdte a politizálást, és mintegy negyedszázadon át a Fidesz megkérdőjelezhetetlen tekintélyű gazdasági háttéremberének számított. Többen állítják, hogy Simicska nélkül a Fidesz már 1994-ben elbukott volna. De Simicska még jóval ezután is – előbb APEH-elnökként, majd párt pénzügyesként, a szocialista Puch László partnereként – felbecsülhetetlen értékű szolgálatot tett a pártnak, amely az ő segítségével az ellenzéki évek alatt is fel tudta építeni hátszínét.

A Fideszben Simicska nevét kételkedő vagy negatív kontextusban kimondani évtizedekig tabu volt az egyszerű pártkatonák számára. A 2010–14-es ciklusban az Orbán-kormányt félig-meddig Simicska „állította össze”, aki korábbi szolgálataiért busás javadalmazásban részesült. A tendereket éveken át rendre az ő cégei nyerték meg. Simicska nem egyszerűen a Fidesz egyik befolyásos szereplője volt, hanem a Fidesz egyik (gyakran homályban maradó) arca, akinek aktivitása a párt történetének és identitásának szerves részét képezi.⁸⁶

Simicska nem volt módos ember a Fidesz felemelkedése előtt, így nemcsak ő adott sok segítséget a Fidesznek, de maga is a Fidesz hátán jutott fel a legfelsőbb körökbe. Ma Simicska 73 milliárd Ft-ra becsült vagyonával az ország 10. leggazdagabb embere.⁸⁷ Csányi Sándorral és Demján Sándorral ellentétben Simicska korábban sosem volt független „oligarcha” a szó klasszikus értelmében. Mindvégig egy párt kötelékében, annak

vezetőjével szoros együttműködésben, vele azonos célokért dolgozott. A párt pénzével gazdálkodott, de közben maga is meggazdagodott: valójában soha senki nem tudhatta, hogy hol végződik a párt pénze és hol kezdődik Simicska saját vagyona. Később, a Fidesz 2010-es hatalomra jutásával ez az átláthatatlanság magasabb szintre emelkedett: tényfeltáró újságíró legyen a talpán, aki szét tudja szárazni a párt, az állam, a pártoligarcha, a politikai családfő, a strómanok és „pénzmosodák”⁸⁸ vagyonának különböző, gyakran mozgó, de egymással átfedésben lévő halmazait.

Orbánra sokáig csak egyetlen ember lehetett igazán veszélyes: Simicska. A 2014-es választások után azonban Orbán már nem akarta fenntartani a „kettős hatalom” régről ismerős politikai állapotát, és elérkezettnek látta az időt a Simicskával való leszámolásra. A 2014-es befolyáslista még e folyamat elejét tükrözte, ezért Simicska itt még az ország harmadik legbefolyásosabb embere volt; a hozzá kötődő Nyerges Zsolt a 7. Patonai Péter⁸⁹ a 19. Németh Lászlóné a 28. Fonyó Károly⁹⁰ pedig a 31. helyet foglalta el a listán. Közülük az egykori szolnoki ügyvéd, Nyerges Zsolt volt nem csak a legbefolyásosabb, de a leggazdagabb szereplő. A Közgép Simicskával szorosan együttműködő vezéréként Nyerges vagyona 2015-ben 26,3 milliárd Ft volt, amivel az ország 24. leggazdagabb emberének számított.⁹¹ Egy évvel később már javában dúlt az Orbán–Simicska-„háború”, a gazdasági és médiapiac átrendezése, Simicska cégeinek kiszorítása, és a Simicskához kötődő emberek eltávolítása a hatalom közeléből.⁹²

Ezt tükrözi Simicska viszonylagos befolyásvesztése, amely a 2015-ös listán látható. Ez a folyamat – amely tehát feltehetően még korántsem ért véget – az elitcsere szempontjából az elmúlt két év legfontosabb fejleményének tekinthető. Miután a maffiaállam vezetője befejezettnek látta a radikális elitváltást a politikai, gazdasági és társadalmi élet majd minden területén – ahol a politikai ellenfelek és szimpatizánsaik kollektív megbélyegzése és intézményes háttérbe szorítása megtörtént – a leszámolás fókuszra áttevődött a pártcsaládon belüli ágensekre, a „belső ellenségekre”. Hirtelen szidni lehetett – sőt kellett – azt a Simicskát, akinek addig a nevét sem volt ildomos kimondani. A tabusítás átcsapott a **központilag vezényelt ellenségképzésbe**, amely a dolgok – bolsevik pártok történetéből ismerős – logikája szerint az ellenség szimbolikus megsemmisítésével szokott végződni. 2015-ben itt még nem tartunk, de Simicska egy év alatt visszaesett a harmadikról a kilencedik helyre, Nyerges a 7.-ről a 16.-ra, Fonyó, Patonai és Némethné pedig eltűnt a listáról. Simicskát azonban a legkevésbé sincs okunk leírni, mert – ha politikai befolyása csökkenhet is – 10. leggazdagabb magyarként vagyonát immár függetleníteni tudja a kormány lépéseitől.

A korábban harcostársi jellegű Orbán–Simicska-viszony megváltozásától független folyamatnak látszik a kormányfővel régóta jó kapcsolatban álló Vitézy család (Tamás, László, Zsófia, Dávid) viszonylagos háttérbe szorulása, amelyet legjobban a 2014-ben még 22. helyen álló Vitézy Tamás nagyvállalkozó listáról való kiesése jelez. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a család tagjai ne jutnának pozíciókhoz vagy megrendelésekhez.

5. Állami vagy kvázi állami szervezetek vezetői

Ez a csoport tágabb kört ölel föl: az állami, vagy „kvázi állami” szervezetek vezetői tartoznak ide. Ebben a csoportban – az állam elasztikus természetéből kifolyólag – egyaránt helyet kap a Magyar Nemzeti Bank (MNB), a Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt. (MOL), a Magyar Villamos Művek (MVM), a kormányzócsőnek felvásárolt *Napi Gazdaság* nevű újság,⁹³ és a Széchenyi Bank első embere, valamint Polt Péter legfőbb ügyész. A társaság meglehetősen színes történetüket egyenként kifejtetni itt nincs terem, de ezek együttesen segítenek megérteni az olvasóval a maffiaállam működését.

Polt Péter ismert alakja a Fidesz háttérvilágának, hiszen az első Orbán-kormány megbízásából 2000–2006 között egyszer már betöltötte a legfőbb ügyészi pozíciót. Mivel „előző hivatali ciklusa idején már bőségesen bebizonyította, hogy hivatalát nem pártatlan közszolgaként, hanem megbízója kiszolgálójaként tölti be”,⁹⁴ a kétharmados kormánytöbbség 2010 végén ismét őt választotta a legfőbb ügyésznek, immár kilenc évre. A hatalom szempontjából Polt Péter jól söpröget. Összevetve a Polt előtti (2006–2010) és a Polt alatti korszakot az *Átlátszó* megállapította, hogy Polt második ciklusának első éveiben háromszorosára nőtt a korrupciós ügyek kivizsgálását indítványozó kérelmek elutasításának száma.⁹⁵ Polt 2015-ben a 28. helyre került a legbefolyásosabbak listáján. Mindez azért visszatetsző, mert alkotmányos jogállamokban az ügyésznek nem az a dolga, hogy a politikai elitben informális befolyásra tegyen szert; éppen az a gyanús, ha ilyen helyzet előáll.

A csoport főszereplője Matolcsy György, aki régóta Orbán kedvencei közé tartozik. Matolcsy reformközgazdászként indult, és már az Antall-kormányban államtitkár volt Rabár Ferenc mellett. A kilencvenes években a profilt váltó Fideszhez csatlakozott, és az első Orbán-kormányban csakhamar gazdasági miniszterré avanzsált Chikán Attila távozása után. Soha nem mondott nemet Orbánnak – sem annak liberális, sem pedig illiberális korszakában –, így nem volt meglepő, hogy amikor a 2008-as gazdasági világválság után unortodox gazdaságpolitikát rendelt meg tőle a kormányfő, azt is teljesítette. Matolcsy még Simicska számára is érinthetetlen gazdasági miniszter volt, ami nem jelenti azt, hogy viszonyuk konfliktusmentes lett volna. 2013-tól Matolcsy a Magyar Nemzeti Bank elnöke lett, ami elvileg független intézmény, de politikai befolyása ettől csak tovább erősödött: 2014-ben a 10., ám 2015-ben már az 5. helyen állt a befolyáslistán. Matolcsy példája azt a korábbi megállapítást erősíti meg, hogy **a maffiaállamban a befolyás nem intézményekre alapozott, hanem a Családfővel való jó személyes kapcsolaton múlik.**

Hernádi Zsolt, a MOL elnök-vezérigazgatója⁹⁶ egy horvátországi vesztegetési ügy következményeként 2013-ban felkerült az Interpol körözési listájára, és európai elfogatóparancsot adtak ki ellene. A nemzetközi körözés azóta is érvényben van, ezért ügyvédei tanácsára nem hagyja el az országot. Mindez azonban furcsa módon hazai közéleti befolyását a legkevésbé sem érinti, hiszen a röghöz kötött elnök 2014-ben a 12., 2015-ben pedig a 13. helyet foglalta el a legbefolyásosabb magyar szereplők között.

Kvázi állami cég vezetőjének minősül a Hír Tv volt elnöke és a *Magyar Nemzet* korábbi főszerkesztője és tulajdonosa, Liszkay Gábor, aki korábban Simicska emberének

számított, de a döntő pillanatban, az Orbán–Simicska-szakítás kirobbanásának napján, habozás nélkül Orbán mellé állt. A jobboldali médiabirodalom megroppanása utáni időszakban mindent megtett, hogy a Családfő a lehető legnagyobb megújult médiaerővel kerüljön ki a küzdelemből. Ennek része volt Habony Árpáddal való új keletű együttműködése és a kormány új szócsövének tartott *Napi Gazdaság* (újabb nevén: *Magyar Idők*) megvásárlása.⁹⁷ Mindez Liszkayt a 2014-es 32. hely után egészen a 26. helyig röptette a befolyáslistán.

Baji Csaba, az MVM első embere 2014-ben még nem szerepelt a listán, de 2015-ben már felkapaszkodott a 25. helyre. Ám a Simicska elleni harc jegyében 2015 júniusában váratlanul menesztették, így valószínűsíthető, hogy üstökösből hullócsillag lesz. Végül ebbe a körbe tartozik Töröcskei István, az Államadósság Kezelő Központ egykori vezetője, aki korábban úgy nyilatkozott, hogy „(Simicskával) több krízishelyzeten keresztül mentünk együtt, és ez egyfajta biztosíték arra, hogy az embert nem vágják hátba”.⁹⁸ Ő ma már a bedőlt Széchenyi Bank bukott vezetője, aki 2014-es 20. helyezése után 2015-ben a 40. helyen landolt, és úgy tűnik, leszálló pályára került.

6. Az „új baráti kör”

A hatodik csoportba sorolható a kormányfő „új baráti köre”, amelyet a feltételezések szerint elsősorban **a szoros pénzügyi kapcsolatok formáltak** megbonthatatlanra. Az „új baráti kör” kifejezés elsősorban a Simicska utáni korszakra utal, másrészt pedig arra, hogy ezek a szereplők már nem politikusok, hanem ilyen-olyan gazdasági szereplők, akiket csak az köt össze, hogy a Családfő kegyeltjei.

Első látásra nehéz ellentétebb karaktereket találni, mint Mészáros Lőrinc és Andy Vajna. Előbbi a kormányfő falubeli társa, gyerekként együtt fociztak a réten, amely most már az övék. Mészáros felcsúti polgármesterként, vállalkozóként és az NB I-be rákétasebességgel feljutó Puskás Akadémia fontos embereként, a felcsúti stadion és a mellette elterülő földek szimbolikus és valóságos gondnokaként nem tesz mást, mint híres *self-made man* barátja lábnyomában lépeget. Mészáros általában bebiztosítja üzleteit: mivel neve a kormányfőhöz kötődik, vállalkozásai lényegében „politikai védelem” alatt állnak. „Több piaci szereplő meggyőződése, hogy Mészáros Lőrinc a földijének, Orbán Viktornak is köszönheti pártatlan üzleti sikereit, nyerési szériáját a közbeszerzéseken. Sőt, olyan élelmiszer-ipari befektetővel is beszéltünk, aki ennél szorosabb kapcsolatot is feltételez Mészáros érdekeltségei és a miniszterelnök között. Ilyesmink persze a céginformációs rendszerben nincs látható jele.”⁹⁹

Vele szemben Andy Vajna jeleníti meg a Fidesz-klánban az egykori disszidensből lett kozmopolita világfit, akinek útja Budapestről Hongkongon át Hollywoodba vezetett, s akinek akkora szerencsében volt része, hogy Kaliforniában bemutathatta a politikai családfőnek Arnold Schwarzeneggert, a Terminátor címszereplőjét. Noha Vajna a Film-alap vezetőjeként fontos állami funkciót is betölt, a politikai családban fontosabb szerep

hárul rá kaszinótulajdonosként. Mivel Vajna „pénztárgépe” nincs bekötve a Nemzeti Adó- és Vámhivatalhoz, bevételei – tudatos állami szabályozás következtében – rejtve maradnak az adófizetők képviselői előtt. Ahhoz képest, hogy Vajna 2014-ben még nem szerepelt a negyvenes listán, szembejött, hogy 2015-ben már a 7. helyén landolt. Ez a legnagyobb felfelé ugrás, amit a két lista összevetése kínál, így akár azt is mondhatnánk, hogy a 2014-es választások „igazi győztese” Andy Vajna volt.

Ma már Vajna befolyása megelőzi Pintér Sándorét, Simicska Lajosét, Varga Mihályét és Demján Sándorét. Elképesztően gyors előretörése alighanem szoros összefüggésben áll a kaszinókra vonatkozó új szabályozással és a kaszinók bevételeinek ellenőrizhetetlenségével. A „kaszinó- gyémánt- és filmmogul” továbbra is a Fidesz által korábban ostromozott „offshore-lovagok” közé tartozik, mindez azonban nem gátolja meg a politikai Családfőt abban, hogy az új jobboldali médiabirodalom egy részét is vele építtesse fel.¹⁰⁰ Vajna helyzete ilyen gyorsan sem a diktatórikus, sem a demokratikus befolyásmodellben nem változhatott volna meg: nyilvánvalónak tetszik, hogy ehhez a Családfő informális döntése kellett.

Az új baráti kör harmadik tagja Garancsi István nagyvállalkozó, a Videoton futball-csapat tulajdonosa, aki gyakran bocsátja a fehérvári stadion díszpályát az ott szotyolázó notabilitások (Orbán, Csányi, Hernádi és mások) rendelkezésére. Garancsi az utóbbi években szinte nem tudott olyan tenderen elindulni, amelyet ne nyert volna meg. Befolyásának köszönhető, hogy egy ízben még Orbán is elkötelezte magát egy általa nem kultivált tevékenység, az országjárás támogatására a turistaházak felújítására tett ígéretével, amelyet – szavai szerint – Garancsi István „taposott ki” belőle.¹⁰¹

Az új baráti körrel kapcsolatban makacsul tartja magát az a szóbeszéd, hogy a barátok valójában a Családfő strómanjai; erre vonatkozóan azonban – a dolog természete miatt is – nincsenek elérhető, hiteles információk. Mindenesre a 2015-ös adatok szerint Garancsi István becsült vagyona 19 milliárd Ft, Mészáros Lőrincé pedig 8,4 milliárd. Garancsi ezzel a 36., Mészáros pedig a 86. helyen áll a leggazdagabbak listáján. Míg Garancsi gazdagodása már 2006-ban elindult, Mészáros váratlanul, szinte a semmiből jelent meg a 2014-es listán 7,7 milliárdos vagyonával.¹⁰² (A leggazdagabbak listáján Andy Vajna – ma még – nem szerepel.)

7. Befogadott gazdasági szereplők

Végül a hetedik csoportba tartoznak a politikai családba befogadott gazdasági szereplők, akik Orbántól függetlenül csináltak jelentős karriert. Közülük kiemelkedik Csányi Sándor, az OTP elnök-vezérigazgatója, aki az elérhető adatok szerint 165 milliárdosra becsült vagyonával Magyarország leggazdagabb embere.¹⁰³ Csányi vállalkozásai rendkívül széles portfóliót ölelnek fel, neve gyakran együtt szerepel a befolyáslista olyan szereplőivel, mint Demján Sándor és Hernádi Zsolt. Volt idő, amikor az OTP-ben a beosztottjaként dolgozott Simicska Lajos és Spéder Zoltán. Csányi szegénysorból emel-

kedett fel, de karrierje nem köthető a Fideszhez, ezért a NER se lenyelni, se kiköpni nem tudja. Lázár János egyszer látványosan megtámadta, amikor „az ország első számú uzorásának” nevezte,¹⁰⁴ Orbán viszont inkább integrálni próbálta őt a rendszerbe: erre szolgált Csányi MLSZ-elnökké történt kinevezése, valamint a lehető legmagasabb szintű állami kitüntetése. Míg az Orbán által kezdeményezett megemelt bankadó nehéz helyzetbe hozta az OTP-t, hosszabb távon mégis kedvezett neki, mert a külföldi bankok egy része épp emiatt távozott az országból. Mára Csányi megtalálta a helyét a NER-ben. Befolyása akkor is átütő – mindkét évben Orbán után közvetlenül a 2. helyen végzett a listán –, ha a fideszes hatalmi elitben formálisan és közvetlenül nincs is benne. Talán ő az egyetlen, aki befolyása fenntartásához nem szorul rá arra, hogy közvetlen „családtag” legyen, de azt sem teheti meg, hogy kivonja magát a „családból”. A fogadott politikai család őt még vonakodása ellenére is befogadta.

A további befogadott gazdasági szereplők közül Széles Gábor, Spéder Zoltán és Parragh László már régóta ott „kavar” a Fideszhez kötődő jobboldali körökben, míg a CBA-vezér, Baldauf László és a szállítványozásban milliárdossá vált Wáberer György viszonylag új arc a családban. Közülük az egykori MDF-es nagyvállalkozó, Széles Gábor a legfajsúlyosabb, aki 92 milliárdos vagyonával az 5. helyen áll a leggazdagabbak listáján.¹⁰⁵ Széles nemcsak az Ikarus, a Műszertechnika és a Videoton Holding tulajdonosa, de az Echo Tv és a *Magyar Hírlap* tulajdonosaként komoly közvélemény-formáló szerepet is betöltött: 2014-ben a 15., 2015-ben pedig a 17. helyet foglalta el a befolyáslistán. Széles arra törekszik, hogy ne csak szponzorként és gazdasági háttéremberként, hanem politikailag is befolyásos szereplőként számoljanak vele.¹⁰⁶

A befogadott gazdasági szereplők között Wáberer György a következő, aki 80 milliárdos vagyonával az ország 9. leggazdagabb embere,¹⁰⁷ de a befolyásrangsorban csak 2014-ben szerepelt (a 26. helyen). Azóta kormánybiztos lett, ami nem tett jót a befolyásának. Spéder Zoltán 24,2 milliárdos vagyonával a 27. a leggazdagabbak listáján,¹⁰⁸ de ő legalább annyira befolyásos is: a 2014-es befolyáslistán 16., a 2015-ösön pedig, némiképp visszacsúszva, a 23. helyen állt. Hozzájuk képest Parragh László szerepe eredetileg kevésbé volt jelentős, de a felsőoktatási reformmal kapcsolatos vitákban felértékelődött: 2014-ben még csak a 36. helyen állt, de egy évvel később a 24. helyre lépett elő. Az Orbán feltétlen hívének számító CBA-tulajdonos, Baldauf László csak 2015-re erősödött meg annyira, hogy felkerüljön a listára, annak is a 34. helyére.

Eddig tartott a fogadott politikai család befolyása, amely – mint a listák is mutatják – meghatározó jelentőségűvé vált a demokráciától eltávolodó, hibrid politikai rendszerben. A maffiaállam erősödése egyre közelebb hozza a hatalom monopolizálására épülő rendszert.

A következő két csoport közül az első olyanokból áll, akik felkerültek ugyan a befolyáslistára, de nem köthetők a Fideszhez. A másik csoport pedig olyanokból, akik egy többpólusú, demokratikus rendszerben felkerülhettek volna a listára, de – talán nem véletlenül – a maffiaállamban nem férhettek oda. Az első csoportba tartozókat viszonylagos kívülállóknak és függetleneknek nevezem, a második csoport tagjait pedig mindössze az hozza össze egy csoportba, hogy nincs komolyabb befolyásuk (pedig lehetne).

Viszonylagos kívülállók és függetlenek

A domináns fideszes vagy Fidesz-közi szereplők mellett kivételképpen felkerültek a listára olyanok, akik nem tartoznak Orbán holdudvarába, bár a vezetői körrel akár szorosabb üzleti kapcsolatban is állhatnak. A 2014-es listán mindössze 10 olyan befolyásos szereplő található, akik nem sorolhatók a fogadott család körébe (Bige László, Bogsch Erik, Demján Sándor, Thomas Faustmann, Dirk Gerkens, Gyurcsány Ferenc, Kovács Gábor, Leisztinger Tamás, Christopher Mattheisen és Patai Mihály). 2015-re azonban az ő számuk tovább csökkent, immáron 8 főre (Bige László, Demján Sándor, Thomas Faustmann, Jaksity György, Leisztinger Tamás, Christopher Mattheisen, Patai Mihály és Váradi József).

A fideszes politikai családból kimaradóknak igencsak gazdag embereknek kell lenniük ahhoz, hogy megengedhessék maguknak a kívülállás luxusát és mégis fenntartsák jelentős befolyásukat. Bige László 160 milliárd Ft-ra becsült vagyonával a második, Demján Sándor pedig 93 milliárdosra becsült vagyonával a negyedik leggazdagabb magyar.¹⁰⁹ Bige 2014-ben 17., egy évvel később pedig 18. volt a befolyáslistán. Demján viszont 2014-ben a 6. helyen volt, s onnan 2015-re a 11. helyre esett vissza. Nem nagy különbség, gondolhatnánk, de Demján befolyásának csökkenése csak egy ponttal marad el Simicskáétól.¹¹⁰ A korábban inkább a baloldalhoz sorolt Leisztinger Tamás 72 milliárdos vagyonával a 11. leggazdagabb,¹¹¹ de jó fideszes kapcsolatokkal rendelkezik, befolyása továbbra is jelentős, amint azt 18. és 19. helyezése mutatja. Az értelmiségi körökben a Kogart-gyűjtemény révén ismertté vált Kovács Gábor 20 milliárdos vagyona¹¹² ellenére 2014-ben a csak 40. helyen volt a befolyáslistán, azóta pedig lekerült róla. Ellenkező irányban mozog a 12,3 milliárdos vagyonnal rendelkező WizzAir-vezér, Váradi József,¹¹³ aki 2015-ben került fel először a befolyáslistára, a 33. helyen.

Mint látható, a befolyáslistán csak egyetlen ellenzéki politikus jelent meg, Gyurcsány Ferenc, ő is csak 2014-ben. A választási vereség után hátrébb húzódott, és elvesztette helyét az első negyvenben.

Akik nem befolyásosak

2015-ben már nem volt olyan politikus a listán, aki ne lett volna a Fideszhez köthető. Az Orbán pártjával frakciószövetségben együtt kormányzó KDNP egyik politikusa sem bukkant fel a rangsorban, noha Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes (!). Úgy tűnik, az ő befolyása fordított arányban áll pozíciójával. Ugyanez mondható el Áder János köztársasági elnökről és a lenullázott Alkotmánybíróság tagjairól, valamint (Szájer kivételével) az Európai Parlamentben ülő magyar politikusokról. Az ellenzékiek közül az MSZP, a Jobbik, a DK, az LMP egyetlen politikusa sem szerepelt az első negyven befolyásos személy között, nem is beszélve a kisebb pártokról.¹¹⁴ Pólt Péterhez képest még a rendszer kinevezettjei – Darák Péter, Lenkovich Barnabás, Handó Tünde és mások –

befolyása is mellékes, nincsenek erős polgármesterek, területi vagy szakmai vezetők. Az országos fideszes dominancia és a centralizált kinevezési rendszer miatt a jobboldali polgármesterek sorsa Orbán kezében van, bár ezen a téren a Jobbik fordulatot érhet el.

Mint arra már utaltam, akik a leginkább hiányoznak a befolyáslistáról: a nők. A hatalomnak „futballöltöző-szága” van. A maffiaállamnak nincs női utánpótlása, a kormány kizárólag férfiakból áll, a parlamentben a női képviselők aránya Európában a legalacsonyabb. A hatalom mentalitása és életvilága „férfias”, a politikai tevékenység lényegét leíró orbáni szavak és metaforák (koki, saller, böllér, kolbász) mind a férfivilág szimbolikáját idézik, ahol a nők csak rajongói szerepben jelennek meg – ilyen például a „Lányok, Asszonyok Orbán Viktorért Egyesület”¹¹⁵ – máskor pedig családi osztályrészük a „főzés” és a „szipogás”.¹¹⁶

Hiányoznak a listáról az érdekvédők, közülük többen már korán korrumpálódtak, mint a Liga korábbi vezére, a nemrég leváltott Gaskó István. Nincsenek befolyásos nemzetiségi vezetők, ugyanez áll a roma vezetőkre, akik között a Fideszbe kooptált (és kompromittált) Farkas Flóriánnak sincs értelmezhető tekintélye.

A melegek kilétét a leggazdagabbak és legbefolyásosabbak listáin sűrű homály fedi. Nem véletlenül. Habár a rangsoroltak között valószínűleg ott vannak, *coming out* nem történt, a fogadott politikai családban erről nem eshet nyíltan szó. Egy, a melegek hazai helyzetére vonatkozó kérdésre Orbán azt válaszolta, hogy „az érintettek Magyarországon biztonságban vannak, megkapják az őket megillető tiszteletet, és a külföldiek sem érzik ebből a szempontból veszélyes városnak Budapestet”.¹¹⁷ Arra a kérdésre pedig, hogy mi a véleménye a homofóbia-ellenes kampányról, Orbán úgy válaszolt, hogy a kérdés „viccelődésre csábítja”, de hálás a melegeknek, mert magatartásuk „nem provokatív”.¹¹⁸ Mindez sokat elárul a kormány hozzájuk fűződő negatív politikai beállítottságáról.

Nincsenek a befolyáslistán egyházi vezetők, sportolók, művészek, tudósok, feltalálók, a szellemi élet emberei. Ők csak díszpintyek lehetnek a fogadott politikai családban. Az egyházi vezetők hátat fordítottak Ferenc pápának a menekültválság idején, s a magyar katolikus egyház exponense, Erdő Péter bíboros ebben az időben Kövér László házelnökkel Washingtonban járt, majd hazatérése után azt nyilatkozta, hogy az egyházak nem válhatnak az embercsempészek bűnrészesévé azáltal, hogy menekülteket fogadnak be. A Magyar Tudományos Akadémia korábbi vezetői közül Pálkás József¹¹⁹ és Vizi E. Szilveszter¹²⁰ a hatalmi gépezet részévé vált. Az ismertebb független tudósok és művészek közül például Alföldi Róbert, Fehér Márta, Heller Ágnes, Kornai János, Kulka János, Radnóti Sándor és Schiff András emelte fel a szavát a rezsim ellen, de a befolyásbarométer szempontjából mindez éppúgy visszhangtalan maradt, mint a kortárs írók kritikái megnyilvánulásai (Erdős Virág, Esterházy Péter, Kemény István, Nádas Péter, Parti Nagy Lajos, Tóth Krisztina, Závada Pál stb.). A művészeti elitet a fogadott politikai családba kooptált Fekete György-féle Magyar Művészeti Akadémia és az Andy Vajna által vezetett Filmalap támogatásai révén próbálja a rendszer integrálni. A sportélet tekintélyes szereplői már régóta a stadionépítő Orbán hívei: a csalás miatt lebukott volt köztársasági elnök Schmitt Páltól a tudományos teljesítmény nélkül díszdoktorrá,

rektorra és egyetemi tanárra kooptált Mocsai Lajosig. A sporttal szimpatizáló technokrata értelmiséget a budapesti olimpia tervének mézesmadzagjával nyerték meg.

Olybá tűnik, hogy a mai Magyarországon csak a politikával összefonódott üzleti tevékenység nyújthat perspektívát a befolyás növelésére. A politikával való összefonódás pedig az Orbán Viktorral ápolt személyes jó viszonyt jelenti, amelyet a Családfőnek nyújtott kisebb-nagyobb szolgáltatások és kedvezmények alapoznak meg.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a hatalmi elit közelebbi vizsgálata számos tekintetben megerősíti a maffiaállam rendszeréről szóló elméleti feltevéseket. A rendszer diffúz, kaotikusnak és sokszor egymásnak ellentmondó elemekből építkezőnek látszik, amelyben a formális demokrácia és az informális diktatúra elemei keverednek. Ebből a részből a részint tradicionális politikai kultúrából, részint pedig a tekintélyelvű rendszerektől hatékonyan tanuló hibrid rezsimből kristályosodik ki a maffiaállam. Mindez úgy zajlik le, hogy a politikai eszmék által nem különösebben befolyásolt **haszonelvű politikai vállalkozók zárt köre belülről elfoglalja az államot**. Ha pedig ez egyszer megtörténik („csak egyszer kell győznünk, de akkor nagyon”), akkor az elasztikusnak tűnő rendszer – szisztematikusan alkalmazott egzisztenciális fenyegetés, propaganda, demonstratív kriminalizálás, cenzúra, kooptáció, diszkriminatív jogalkalmazás és hasonló technikák révén – el tudja érni, hogy a radikális elitváltás árnyékában a jogállami kontextustól megfosztott intézmények működtetői valamennyien a fogadott politikai családot, és annak vezetőjét, a Családfőt szolgálják.

Függelék

Befolyás-barométer Magyarországon 2014-ben és 2015-ben

2014	2015
1. Orbán Viktor	1. Orbán Viktor
2. Csányi Sándor	2. Csányi Sándor
3. Simicska Lajos	3. Lázár János
4. Habony Árpád	4. Habony Árpád
5. Lázár János	5. Matolcsy György
6. Demjén Sándor	6. Rogán Antal
7. Nyerges Zsolt	7. Andrew G. Vajna
8. Rogán Antal	8. Pintér Sándor
9. Varga Mihály	9. Simicska Lajos
10. Matolcsy György	10. Varga Mihály
11. Pintér Sándor	11. Demjén Sándor
12. Hernádi Zsolt	12. Sziijártó Péter
13. Kövér László	13. Hernádi Zsolt
14. Kósa Lajos	14. Garancsi István
15. Széles Gábor	15. Mészáros Lőrinc
16. Spéder Zoltán	16. Nyerges Zsolt
17. Bige László	17. Széles Gábor

18. Leisztinger Tamás	18. Bige László
19. Patonai Péter	19. Leisztinger Tamás
20. Töröcskei István	20. Lakatos Benjamin
21. Thomas Faustmann	21. Thomas Faustman
22. Vitézy Tamás	22. Kövér László
23. Garancsi István	23. Spéder Zoltán
24. Patai Mihály	24. Parragh László
25. Dirk Gerkens	25. Baji Csaba
26. Wáberer György	26. Liszkay Gábor
27. Lázár Vilmos	27. Patai Mihály
28. Németh Lászlóné	28. Poli Péter
29. Lantos Csaba	29. Szájer József
30. Heim Péter	30. Szalay-Bobrovniczky Kristóf
31. Fonyó Károly	31. Futó Péter
32. Liszkay Gábor	32. Szapáry György
33. Gyurcsány Ferenc	33. Váradai József
34. Bogsch Erik	34. Baldauf László
35. Csák János	35. Christopher Mattheisen
36. Parragh László	36. Jakcsity György
37. Christopher Mattheisen	37. Fellegi Tamás
38. Sziijártó Péter	38. Lázár Vilmos
39. Felcsuti Zsolt	39. Nyúl Sándor
40. Kovács Gábor	40. Töröcskei István

Forrás: A 100 leggazdagabb. Szerk. Szakonyi Péter. Budapest: Napi.hu, 2014, 114-118. o. és 2015. 114-122. o.

Jegyzetek

- 1 Vilfredo Pareto: *The Rise and Fall of Elites: An Application of Theoretical Sociology*. New Brunswick, Transaction, 1991. [1901]
- 2 Robert Michels: *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. New York, Free Press, 1962. [1915]
- 3 Pareto, op. cit.
- 4 Erről lásd Max Weber: *Gazdaság és társadalom: A megértő szociológia alapvonalai 2/3*. Budapest: KJK, 1996. 47–57., valamint Robert A. Dahl: *Who Governs? Democracy Power in an American City*. New Haven: Yale University Press, 1961.
- 5 A hatalom e háromdimenziós elméletéről lásd Steven Lukes: *Power: A Radical View*. New York, Palgrave Macmillan, 2005. (1974). 108–151. o.
- 6 Vö. Colin Hay: *Political Analysis: A Critical Introduction*. Houndmills, Basingstoke, Palgrave, 2002.
- 7 A társadalmi észlelés befolyásolása a kifinomult propagandamódszerek miatt akár orwelli mélységekbe is eljuthat. Nem véletlen, hogy a modern demokrácia kritériuma között ott szerepel az alternatív információforráshoz való jog is.
- 8 A legutóbbi kiadvány: Szakonyi Péter szerk. *A 100 leggazdagabb*. Budapest, Napi.hu, 2015.
- 9 Max Weber: *Gazdaság és társadalom: a megértő szociológia alapvonalai 1*. Budapest, KJK, 1987. [1972] 303–308. o.

- 10 Vö. Colin Crouch: *The Strange Non-Death of Neoliberalism*. Cambridge, Polity Press, 2011.
- 11 Vö. Lev Trockij: *The Revolution Betrayed*. New York, Doubleday, 1937.
- 12 Vö. Robert Michels op. cit.
- 13 Milovan Djilas: *The New Class: An Analysis of the Communist System*. San Diego, Harcourt, Brace, Jovanovich, 1983. [1957]
- 14 Mihail Bakunin: *Államiság és anarchia*. Budapest, Gondolat, 1984. [1867] 230–231. o.
- 15 Uo. 231. o.
- 16 A gazdasági reformok nyomán az alapséma sok helyütt fellazult Kelet-Európában, a Szovjetunióban, Kínában és Vietnámban is. Mindez hozzájárult az „újosztály-elméletek” további kibontakozásához. Ezek összefoglalását lásd: Lawrence Peter King & Iván Szelényi: *Theories of the New Class: Intellectuals and Power*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 2004.
- 17 Vö. Nyíró András, Szakadát István, Szakadát László és Kelemen Gábor (szerk.) *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*. Budapest, InterArt, 1989.; továbbá: Szakadát István: Káderforgó: a hatásköri listák elemzése. *Társadalmi Szemle*, 1992. 8–9. sz. 97–120. o.
- 18 Szász Béla: *Minden kényszer nélkül: egy műper története*. Budapest, Európa, 2013.
- 19 Joseph W. Esherick, Paul G. Pickowicz, Andrew G. Walder eds. *The Chinese Cultural Revolution as History*. Stanford, Stanford University Press, 2006.
- 20 Robert Putnam: *The Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1976.
- 21 Hannah Arendt: *The Origins of Totalitarianism*. New York, Harcourt, Brace, Jovanovich, 1975. [1951]
- 22 Vö. Iván Szelényi: *Socialist Entrepreneurs: Embourgeoisement in Rural Hungary*. Madison, Wisconsin University Press, 1988.; továbbá Szelényi Iván: *A posztkommunista átmenet társadalmi konfliktusai*. Budapest, MTA PTI, 1992.
- 23 Vö. Bihari Mihály, Bíró Zoltán, Lengyel László, Király Zoltán: *Kizárt a párt*. (riporter: Ács Zoltán). Budapest, Primo, é. n. [1988]
- 24 Vö. Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában: Magyarország és a szovjetrendszer, 1945–1990*. Budapest, Osiris, 2014.
- 25 A Kádár-rendszerben például Aczél György volt olyan politikus, akinek befolyását nem elsősorban formális pozíciója határozta meg. Lásd, Varga Ágota: *Aczél-történetek*. Pécs, Alexandra, 2013.
- 26 Max Weber patrimoniális (tradicionális-patriarchális) rendszerfogalmának továbbgondolását lásd Shmuel N. Eisenstadt: *Traditional Patrimonialism and Modern Neopatrimonialism*. Beverly Hills, Sage, 1973.
- 27 Vö. H. E. Chehabi & Juan J. Linz szerk. *Sultanistic Regimes*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1998.
- 28 Vö. Mary E. Fischer: *Nicolae Ceaușescu, a Study in Political Leadership*. Boulder, Lynne Rienner, 1989.
- 29 Vö. Kornai János: *A hiány*. Budapest, KJK, 1980.
- 30 Részletesen lásd Robert A. Dahl: *A Preface to Democratic Theory*. Chicago, University of Chicago Press, 1956.
- 31 A korrupt demokráciára Jamaika, a nem korrupt autokráciára Szingapúr adhat példát.
- 32 Itáliában 1954–1992 között például a Kereszténydemokrata Párt két meghatározó politikusa, Amintore Fanfani hatszor, Giulio Andreotti pedig hétszer volt miniszterelnök.
- 33 Joseph Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*. London, Routledge 1992. [1942]
- 34 C. W. Mills: *The Power Elite*. New York, Oxford University Press, 1956.

- 35 A tekintélyelvű rendszerekről lásd Juan J. Linz: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder, L. Rienner, 2000.
- 36 Vö. Magyar Bálint: *A magyar maffiaállam anatómiája*. Budapest, Noran Libro Kiadó, 2015. 81. o.
- 37 Sergei Guriev és Daniel Treisman: „The New Dictators Rule by Velvet Fist” *New York Times*, 2015. május 24.
- 38 Tamás Csillag és Iván Szelényi: „Drifting from Liberal Democracy: Traditionalist/Neo-conservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-Communist Europe” *Intersections: East European Journal of Society and Politics*. Vol. 1. No. 1. 2015. 18–48. o. Megjegyzendő, hogy más kutatók szerint a kormány leváltásának elvi lehetősége önmagában még nem tesz demokratikussá egy rendszert. Vö. Steven Levitsky és Lucan A. Way: *Competitive Authoritarianism*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. Mindazonáltal a Freedom House a *Freedom in the World* és a *Nations in Transit* című éves kiadványaiban egészen a legutóbbi időig Magyarországot a „szabad” kategóriába sorolta. Megfigyelhető, hogy a Freedom House éves értékelései csak jelentős késéssel követik a hazai kutatók leírásait.
- 39 Kornai János: Számvetés. *Népszabadság*, 2011. január 6.;
- Kornai János: U-kanyar Magyarországon. *Élet és Irodalom*, 2015. április 3.
- 40 Kornai János: U-kanyar Magyarországon. *Élet és Irodalom*, 2015. április 3.
- 41 Bokros Lajos: Modernizáció és reform. *Élet és Irodalom*, 2013. január 11.
- 42 Vö. Ungváry Rudolf: *A láthatatlan valóság: A fasisztoid mutáció a mai Magyarországon*. Pozsony, Kalligram, 2014.; Pataki Ferenc: *Hosszú menetelés: A Fidesz-jelenség*. Budapest, Noran Libro Kiadó, 2013.
- 43 Szalai Erzsébet: Két kapitalizmus Magyarországon. *Élet és Irodalom*, 2013. március 14.
- 44 Bozókai András: A civilek összefogása. *Élet és Irodalom*, 2015. január 8.
- András Bozókai: Broken Democracy, Predatory State and Nationalist Populism. in Péter Krasztev & Jon Van Til szerk. *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest–New York, CEU Press, 2015.
- 45 Vö. Steven Levitsky & Lucan A. Way: *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- 46 46 Uo. 5. o.
- 47 Az Orbán-rendszer 2014-ben még a választás előtti hónapokban is megváltoztatta a választási szabályokat, eltekintve a jogbiztonság elvétől.
- 48 Steven Levitsky & Lucan A. Way op. cit. 87–129. o.
- 49 Orbán Viktor előadása. Tusványos 2014. *Székhelyhon.ro*, 2014. július 26.;
- Vö. Péter Krasztev & Jon Van Til szerk. *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest: Central European University Press, 2015.
- 50 Orbán Viktor: Megőrizni a létezés magyar minőségét. A körtői beszéd. *Nagyítás*, 2009.
- 51 Vö. Horn Gábor: Mélyen hívó polipok. *Élet és Irodalom*, 2013. augusztus 9.;
- Horn Gábor: Hogyan tegyünk tönkre egy társadalmat? *Hvg.hu*, 2014. december 18.
- 52 A gyenge és erős kötésekről lásd Mark S. Granovetter: „The Strength of Weak Ties” *American Journal of Sociology*, Vol. 78. No. 6. May 1973. 1360–1380. o.
- 53 Székely János a „politikai elit” helyett a „politikai kaszt” kifejezést használja, hogy felhívja a figyelmet a magyar politikai vezető garnitúra húsz éven át tartó viszonylagos változatlanosságára. A kaszt azonban megváltoztathatatlan zártságot sugall, és azt, hogy a vezetői kör csak belülről termelődhet újra. Ezért a szemléletes metaforát túlzásnak tartom. Úgy látom, hogy a hatalmi elit periodikus változása, illetve folyamatos cirkulációja a fő tendencia. Vö. Székely János: *Báránnyakság*. Pozsony, Kalligram, 2015. 17. o.

- 54 Például a párt „belső ellenzéjeként” elkönyvelt Pokorni Zoltán egészen e sorok írásáig (2015. szeptember) a Fidesz alelnöke maradt. Ez nyilvánvalóan nem fordulhatott volna elő, ha a pártnak és a pártelnökségnek valódi politikai súlya van, vagy ha Pokorni „pártellenzéki” szerepe valóban komoly lett volna.
- 55 A közép-ázsiai országok politikai szerkezetéről lásd Seraphine F. Maerz: *Autocratic Stabilization Processes and Gradual Institutional Change in Central Asian Regimes*. PhD prospectus, Central European University.
- 56 Vö. Orbán Viktor előadása: Tusványos 2014. *Székelyhon.ro*, 2014. július 26.
- 57 Vö. Balázs Jarábik *From Belarus to Hungary: Lessons from a Traditionalist Revolution*. in Péter Krasztev és Jon Van Til szerk. *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. Budapest, Central European University Press.
- 58 Ahogyan ez már az államszocialista rendszerben is így volt. Vö. Vági Gábor: *Versengés a fejlesztési forrásokért*. Budapest, KJK, 1982.
- 59 Vö. Bruce Bueno de Mesquita és Alastair Smith: *Diktátorok kézikönyve*. Budapest, Gabo kiadó, 2014.
- 60 Brückner Gergely: A kormány belső ökle. *Figyelő*, 2015. augusztus 20.
- 61 Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. Budapest, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, 2002.
- 62 Szakonyi Péter szerk. *A 100 leggazdagabb*. Budapest, Napi.hu, 2014. 114–118. o. és 2015. 114–122. o.
- 63 A politikai elemzők közül mindkét évben részt vett a munkában Boros Tamás, Böcskei Balázs, Csizmadia Ervin, Juhász Attila, Magyar Kornélia és Róna Dániel. Csak az első évben (2014-ben) vett részt az értékelésben G. Fodor Gábor, és csak a második évben (2015-ben) működött közre Antal Attila, Tóth Csaba és Zárug Péter Farkas. Közülük G. Fodor volt az egyetlen, aki nyíltan a kormányzat alkalmazásában áll. Vö. A rendszer igazságait védem. Nagy Gergely Miklós interjúja G. Fodor Gáborral. *Magyar Narancs*, 2015. február 19.
- 64 Szakonyi Péter szerk. *A 100 leggazdagabb*. Budapest, Napi.hu, 2015. 116. o.
- 65 Eötvös Péter valószínűleg nem is szerepelt az elemzők számára előre megadott személyek között, így a dilemma szimbolikus. De ha közöttük lett volna, alighanem akkor sem került volna fel a negyvenes listára.
- 66 Átmeneti kegyvesztettség után tért vissza a belső hatalmi kör közelébe Áder János, Kósa Lajos, Schmidt Mária, Stumpf István, Várhegyi Attila és mások.
- 67 A tékozló fiú esetére a legjobb példa a Fidesz-alapító Bayer Zsolt, aki átállt a baloldali térfélre, majd egy idő után visszafogadta őt a Fidesz vezetője. Az újságíró azóta is Orbán rendíthetetlen hívei közé tartozik.
- 68 Mint Martonyi János, Kerényi Imre, Kudlik Júlia, Pozsgay Imre, Schmitt Pál, Stefka István, Szűrös Mátyás és mások.
- 69 Mint Csintalan Sándor, Tellér Gyula, Tóth Gy. László és mások.
- 70 Mint Bogár László, Font Sándor, Harrach Péter, Jeszenszky Géza, Lezsák Sándor, Semjén Zsolt, Surján László, Turi Kovács Béla és mások.
- 71 Ferenczi Krisztina: Cseléd-Magyarország visszatérése ellen. Vári György interjúja. *Népszabadság*, 2015. július 20.
- 72 Uo.
- 73 Ripp Zoltán: Gyűlöletpolitika Magyarországon. *Mozgó Világ*, 34. évf. 5. sz. 2008. május
- 74 Orbán Viktor nemzeti katarzist akar. *Index*, 2007. július 21.
- 75 Vö. Bozóki András: A magyar demokrácia válsága. *Élet és Irodalom*, 2012. január 13.
- 76 A *Forbes* magazin értékelése szerint Lévai Anikó a legbefolyásosabb magyar nő. Lévai viszont úgy vélekedett, hogy nincs érdemi befolyása a politikára, ám ha kér valamit,

- a kormányfő megfontolja. *Forbes*: Lévai Anikó, Orbán felesége a legbefolyásosabb nő. *Hvg.hu*, 2015. április 21.
- 77 Uo.
- 78 Hende Csaba helyére 2015 szeptemberétől Simicskó István lépett honvédelmi miniszterként. A listák tanúsága szerint azonban ő sem számít befolyásos szereplőnek.
- 79 Lázárról lásd Baka F. Zoltán és Brückner Gergely: Lázár kiszáll a politikából?; Brückner Gergely: A kormány belső ökle. mindkét cikk: *Figyelő* 2015. augusztus 20. 8–14. o. Rogán Antal 2015. október 1-jétől foglalta el új pozícióját.
- 80 Ez a fordulat még nem tükröződik a 2015-ös rangsorban.
- 81 A bíróság azonban a bevett eljárástól eltérően, pártfogó felügyelet kijelölését nem kezdeményezte. Rényi Pál Dániel: Idegbe jött – Jogerős ítélet Habony Árpád ellen. *Magyar Narancs*, 2013. február 28.
- 82 Bővebben lásd: Rényi Pál Dániel: Arthur J. Finkelstein, a Fidesz politikai tanácsadójának pályaképe. *Magyar Narancs*, 2013. február 14. 11–14. o.
- 83 Wermer András irányította a Fidesz 1998-as „polgári Magyarország” kampányát, amely a párt győzelméhez vezetett. A 2002-es választási vereség után kegyvesztetté vált. Ezután bukkant fel Habony, aki a párt 2006-os újabb választási veresége ellenére is megőrizte befolyását.
- 84 Habony 2015-ben Finkelsteinnel együtt Nagy-Britanniában megalapította a Danube Business Consulting Ltd. politikai tanácsadócéget, aminek ügyvezetője Láncki Tamás, a Századvég vezető elemzője, Navracsics Tibor korábbi miniszterelnök-helyettes, közigazgatási és igazságügyi miniszter egykori kabinetfőnöke lett. Habony új médiavállalkozása a *888.hu* nevű internetes újság, amely Orbán intenciói szerint a „mindennapi nacionalizmust igyekszik népszerűsíteni a fiatalok körében.
- 85 Orbán Viktor a Kőtcén tartott 2015-ös politikai pikniken így fogalmazott: „Ha a kommunikációs, kulturális és egyéb távolságot nem tudjuk áthidalni, ha nem tudjuk vonzóvá tenni a fiatalok számára a mindennapi nacionalizmust, és nem valami rendezetlen, rossz szájszagú, radikális tempóban, amitől az embert kiveri a hideg igazából, tehát ha ettől különböző, friss és fiatalos nyelven nem tudjuk megtenni, akkor ezt a csatát nem mi fogjuk megnyerni.” *Magyar Nemzet Online*, 2015. szeptember 16.
- 86 Simicska az utóbbi években már társadalmi tevékenységet is végzett a Veszprém férfi kézilabdacsapatának nagylelkű támogatójaként.
- 87 Vö. *A 100 leggazdagabb*. op. cit. 2015. 32–33. o.
- 88 Mellár Tamás a Századvég korábbi kutatási igazgatója az intézettől „azért jött el, mert kiderült számára, hogy az egész műhely csak egy »pénzmosoda« . A minisztériumok olyan kutatásokat rendeltek tőlük, amelyeket szerinte kompetencia hiányában nem tudtak volna elvégezni. »Ne törődj vele, mondták, akkor is meg kell csinálni, valamit kaparatok össze, aztán majd úgyis ki fogják fizetni. Akkor döbbsentem rá, hogy én csak aláírni kellett« – mondta Mellár. Amit ő aláír, azért a miniszterelnök tanácsadói veszik fel a pénzt, miközben nem végeznek érdemi munkát. Azóta eljött a Századvégtől az összes ember, akit ő vitt oda, mert sorra rájöttek, hogy nincs szükség szakmai munkára.» Mellár Tamást idézi a *Hvg.hu* cikke: Az egész műhely csak egy pénzmosoda. *Hvg.hu*, 2014. október 31. A Századvég azóta is a legnagyobb állami megbízásokat kapja a hasonló megbízásokért „versengő” cégek közül. A vizsgált években a Századvéghez különböző módokon kötődtek olyan befolyásos Fidesz-közelí személyek, mint Giró-Szász András, Habony Árpád, Heim Péter, Láncki András (a Századvég elnöke) és Szalay-Bobrovniczky Kristóf. Közülük Heim 2014-ben 30. volt a listán, de azóta lekerült róla. Pozícióját a korábban kevésbé ismert, de 2015-ben már a 30. helyen álló Szalay-Bobrovniczky foglalta el.

- 89 Patonai Péter az MFB elnöke volt az első Orbán-kormány idején. 2011-ben a tulajdonába került az A38 koncerthajó, 2013-ban megvette az Inter Media Groupot (IMG). Reklámceget vásárolt fel a volt MFB-vezér. *Hvg.hu* 2013. február 19.
- 90 Fonyó Károly lett a Hír Tv elnöke az Orbán-Simicska-szakítás után. Ő korábban, Simicskával együttműködve, Fidesz-közel médicégekben volt érdekelt, övé volt például a *Metropol* hirdetési újság. MLF: Orbánnak még jól is jöhet Simicska médiabörtője. *Hvg.hu* 2015. február 20.
- 91 Kis oligarchatározó: Nyerges Zsolt. *Átlátszó*, 2012. október 30.
- 92 Nagy Gergely Miklós: A Közgép elveszett kikötője. *Magyar Narancs*, 2015. július 30. 10–13. o.
- 93 A *Napi Gazdaság* 2015. szeptember 1-től *Magyar Idők* néven jelenik meg; a címváltozás híven követi a lap tartalmi átalakulását.
- 94 Kis János: Alkotmányozás – mi végre? III. rész. *Élet és Irodalom*, 2011. április 8. Lásd még: Polt Péter sajtóper veszített Kis János ellen. *Index*, 2012. június 25.
- 95 Oroszi Babett és M. Tóth Balázs: Polt Péter kinevezése óta meredeken zuhan a politikai korrupciós ügyekben indított eljárások száma. *Átlátszó*, 2015. február 6.
- 96 Hernádi Zsolt a MAGYAR ÉRDEMREND középkeresztje a csillaggal kitüntetett tulajdonosa és Esztergom városa, valamint a Corvinus egyetem díszpolgára.
- 97 Simicska és Liszkey: egy barátság vége. *Narancs.hu*, 2015. február 6.; Így épül a Fidesz új médiabirodalma. *Hír24*, 2015. június 3.
- 98 Kis Oligarchatározó: Töröcskei István. *Átlátszó*, 2013. április 2.
- 99 Szirmai S. Péter: Lőrinc, a barát. *Figyelő*, 2015. szeptember 3. 10–11. o. Lásd még: Magyar Krisztián: A felcsúti királyság. *Magyar Narancs*, 2015. augusztus 27. 14–16. o.
- 100 Lukácsy György és Bódis András: Andy Vajna színe és fonákja. *Heti Válasz*, 2015. július 30. 16–21. o.
- 101 Ahogy Orbán fogalmazott: „szeretném aláhúzni azt a korábbi ígéretünket is, amit Garancsi elnök úr taposott ki belőlem, hogy ötvenezer lépésenként, ami – ha jól számolok – harminc kilométert jelent, állnia kell olyan létesítménynek, nevezzük turistaháznak, ahol olcsón, jó színvonalon a túrázók szálláshoz juthatnak. Ötvenezer lépésenként, vagyis harminc kilométerenként végig a Magyarországon megjelölt hivatalos turistaútvonalak mentén. Ez a tervünk.” Orbán Viktor beszéde a Som-hegyi turistaház avatásán. *Turista Természetjáró Magazin*, 2013. október 29.
- 102 Garancsiról és Mészárosról lásd. A 100 leggazdagabb. op. cit. 2015. 70. o. és 102. o.
- 103 Csányiról lásd uo. 14–15. o.
- 104 Lázár: Csányi a legnagyobb uzsorás. *Index*, 2013. augusztus 12.
- 105 Szélesről lásd A 100 leggazdagabb, op. cit. 2015. 22. o.
- 106 Széles politikai ambíciói azonban korlátokba ütköztek: 2010-ben szívesen lett volna gazdasági miniszter, de a posztot Matolcsy György kapta meg.
- 107 Wábererről lásd A 100 leggazdagabb, op.cit. 30. o.
- 108 Spéderről lásd uo. 56. o.
- 109 Bigéről és Demjánról lásd uo. 16–17. o. és 20–21. o.
- 110 Demján szerepe ellentmondásos, mert az általa vezetett takarékszövetkezetek államosításáig inkább Orbán hívének számított, azóta viszont kimondottan távolságtartóvá vált a kormányfővel szemben.
- 111 Leiszingerről lásd uo. 34. o.
- 112 Kovácsról lásd uo. 68. o.
- 113 Váradiról lásd uo. 87. o.
- 114 Azt azonban érdemes hozzátenni, hogy a csupán 2015-ben kiterjesztett (és épp ezért a kiterjesztett részt e helyütt nem vizsgált) befolyáslistán a 41–50. hely közötti sávban már jelen volt Bojár Gábor, Csák János, Kósa Lajos, Gyurcsány Ferenc, Kálomista Gábor, Lantos Csaba, Nagy Elek, Németh Lászlóné és Patonai Péter társaságában Vona Gábor, a Jobbik elnöke is. Vö. A 100 leggazdagabb. op. cit. 2015. 118. o.
- 115 Az Egyesület Facebook-oldalának névjegye így hangzik: „Mindannyian együtt Orbán Viktorért, Magyarország Miniszterelnökéért! Ő a mi Miniszterelnökünk és ezen SENKI sem változtathat!” https://www.facebook.com/orbanviktorett/timeline?ref=page_internal
- 116 Orbán Viktor férjhez adja a lányát. *Blikk*, 2013. július 30.
- 117 Orbán hálás a melegeknek, szerinte biztonságban vannak. *Hvg.hu* 2015. május 18.
- 118 Uo.
- 119 A Pálinkás József által vezetett Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI) részévé tették az addig politikától független kutatói támogatási alapot, az OTKÁ-t.
- Vö. Kolozsi Ádám: Pálinkás József lett a tudomány Andy Vajnája. *Index*, 2015. január 15.
- 120 Vizi E. Szilveszter a Magyarország Barátai Alapítvány elnökeként a bevándorlás kérdéséről korábban úgy nyilatkozott, hogy a magyar kultúrában azért is büszkélkedhetünk bámulatos teljesítményekkel, mert az elmúlt ezer évben a magyarságot folyamatosan gazdagította a sok bevándorló. Vizi E. Szilveszter: A befogadás korlátozása nem lehet a befogadás elutasítása. *Hvg.hu*, 2015. május 7. Az ezt követő hónapokban azonban Vizi nem kifogásolta sem a kormány bevándorlóellenes kampányát, sem a menekültekkel szembeni erőszakos fellépését.